

8839

ԲԵՆԻԿ ՎԱՆՊԵՏ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Հրատարակատուություն

281.64

բ-49

ԹԻՖԼԻՍ

ԷԼԵԲՐԱՄԱՐԻ ՏՊ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆՅԱՆՏԻ, ՊՕԼԻՑ. 7
1908

04 NOV 2009

ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

28169
P-49

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

(Հրատարակախոսություն)

x:

788
12794

ԹԻՖԼԻՍ

ԵԼԵՔՏՐԱԶԱՐԺ ՏՊ. Օ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՑԻ ՊՈԼԻՑ 7.
1908

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

I

Վերջալուսի խոհեր

Ի Տէր հանգեալ Հայոց Հայրապետը.

Հայ ազգն անօրինակ շքեղութեամբ, բերկրապատար աղաղակներով, որոտընդոստ ծափերով հանեց նրան բռնութեան վանդակից ու բերաւ բազմեցուց Մեծ Լուսաւորչի գահի վրայ:

Անօրինակ թափօրը, որ աշխարհի ամենաերկար գետի էր նման, իւր սկիզբն առաւ Սիօնի սարից, Գողգոթայի լանջից, կտրեց անցաւ Եւրոպան հարաւից՝ հիւսիս, լայնատարած Ռուսաստանի լայնքը չափեց ու Կովկասի բարձունքը քերելով՝ Արարատի ստորոտում ձովացաւ:

Փոքր ազգի հսկայական թափօրի վրայ ափիւբերան մնաց աշխարհ, Եւրոպն ու Ասիա: Հեացող սրտերից բեկուած բացականչութիւնների արձագանքը յետ դարձաւ նեղոսի փերից, Հաբէշտանի և Կորդիլերեան լեռնաշարերից ու խառնուեցաւ Հայոց ազգի տօնական ժխորին:

Մեծ բանաստեղծին, կայծակնաշուրթն քարոզչին, խորաթափանց հոգեբանին, ինքնուստադանդաւոր խորհրդածողին Հայ ազգն ընտրել էր իւր փրկութեան տապանը յանձնելու, որպէս յանդուգն նաւապետի, որ գիտէ ղեկավարել, գիտէ աւօսել երեսը ծովու, յետ մղել կատաղի մռունչն ալեաց և նաւահանգիստ հանել յինքն յուսացողաց:

Ով առաւել յարմար էր այդ վսեմ կոչման, ռամ առաւել սիրով յանձնէր իւր փրկութեան գործը խաւարի մէջ խարխափող, չարատանջ հայր, եթէ ոչ Նրան, որի շրթունքներից այս հրաբուրիչ տւեալիքն էր թռել: «Աս ըթովս խայոց թազաւոր պիտի օծեմ»:

Այլ աւանդ հիացողին գինի հիասթափութեան:

Հայ ազգի փրկութեան նաւը ղեկավարելիս կեանքի մրրկայոյզ ծովի վրայով, նա ցնցուելով զգաց, թէ վարիչ մարդու հուժկու բազուկ չէ իւր թոյլ բազուկը, բանաստեղծական հոգու բոցավառ լապտերը չէ լուսաւորում նաւապետի մշուշով պատած ճամբան: Քարոզչի տաղանդը, հոգեբանի խորհրդակցական հանճարը, փորձնական ճարտարութիւնը օգնութեան չեկան նրան:

«Միթէ ամենեքին առաքեալք իցեն, միթէ ամենեքին մարգարէք իցեն, միթէ ամենեքին գօրութիւնք իցեն, միթէ ամենեքին շնորհս բժշկութեան ունիցին»:

Եւ Նա՝ ի ներքուստ լքեալ, տարիքով ծանրաբեռնեալ նաւապետը մահու շնչով գերեզման իջաւ: Իսկ գերեզմանից դուրս, իւր շուրջը մընաց լոկ բեկումն սրտերի, վհատութիւն նաւաստիների, աւեր ու սրածութիւն ժողովրդի, «որք ի նա յուսացան»: Եւ նաւն երերուն հողմավար հեռացած նաւահանգստից, անդունդների բերանում:

Մեծ բանաստեղծի, հանճարեղ քարոզչի, բոցավառ հայրենասիրի անցելոյ քաղցր յիշողութիւնը հայ ազգին մի վերջին անգամ ևս ժողովեց Նրա առջև խունկ բուրբուռ, արցունքով ցողելու Նրա շիրիմն ու դամբարանը, իբրև վերջին երկրաւոր վարձատրութիւն իրական արժանեաց:

Թափօրը վերջացաւ... ամենքը ցրուեցան, թողնելով որ կեանքի ժխորից հեռու և մեկուսի պատմագիրը, որ գիտէ գերեզմանները խօսեցնել, իր գաղտնարանիցը դուրս գայ, արդարութեան կշիռն ի ձեռին՝ կանգնի Մկրտիչ Ս. Կաթուղիկոսի գերեզմանի բով ու իւր հաշիւն ու համարը պահանջէ Նրանից և Հայ ազգից, յետնորդ սերնդին ներկայացնելու համար:

Մի ջերմ համբոյր ծնկաչոք նուիրելով մեծ բանաստեղծներուն նման, քարոզիչներուց անման մեծ ժողովրդականի աճիւնին, մենք էլ հրաժեշտ ենք տալիս անցեալի բաժին դառած Հայրապետի գերեզմանին ու յառաջ ենք շարժ-

ուում այս գիշերուան պահուն դէպի այն կողմն,
ուր մեր Բեթհեղէմի խաւարամած այրի վրայ
նոր աստղ պիտի բոցավառուի:

II. Սակաւ ինչ իմաստութիւն

Կոյր են մարդիկ, որոնք կարծում են, թէ
Բնութեան օրէնքից դուրս կամ նրանց հակա-
ռակ կարելի է ապրել և երջանիկ լինել:

Արդարութեան օրէնքը՝ որ հատուցումն է,
Բնութեան օրէնք է:

Համայն տիեզերքում չկայ մի անկիւն, որ
արդարութեամբ լեցած չլինի: չկայ մի երևոյթ,
որ բնական օրինաց հակառակ հանդէս գայ և
արդարութիւնը դայն չ'պատժի:

Եթէ ծանրագոյն դժբախտութիւն է եկել,
հասել մի անհատի վրայ, ո՞վ է մեղաւոր, եթէ
ոչ ինքը՝ անհատը (մեծ մասով): Ի դուր են ա-
պերջանիկ անհատները սար ու ձոր լցնում ի-
րենց թշուառութեան մրմունջով: Դարերի բա-
րոյագլիտական ասացուածներն անհատի ապա-
բաղդութեան պատճառը նոյն անհատի մէջն են
որոնում ու գտնում:

Անհատը պատժուած է այն պատճառով,
որ Բնութեան օրինաց հակառակ է ընթացել:
Բնութիւնը՝ որ իր գաւազաց խանդավառ մայրն
է, իւր ծոցից հեռացող, իւր օրէնքներով գծած

շաղից շեղող գաւազին յուղղութիւն կոչելու
ապարդիւն ջանքերից յետոյ, սոսկալի կերպով
պատժում է նրան:

Բնութիւնը պատժում է անիմաստութիւնը,
իսկ Բնութեան օրէնքներից շեղուել կամ նրանց
հակառակ ընթանալը կատարեալ անիմաստու-
թիւն է:

Ազգերի պատուհասը նոյն անիմաստութեան
արդիւնքն է:

Երբ մի ազգ հեծում է թշուառութեան աւե-
լիով, այդ նշանակում է, թէ նա հեռու է իմաս-
տութիւնից, ի բացեայ՝ Բնութեան օրէնքից. թէ
նա Տիրական օրէնքը մոռանալով, Քասի, Մա-
մոնայի, Եսականութեան շինծու օրէնքով է ա-
ռաջնորդում և իմաստուն առաջնորդների դե-
կավարութիւնը մերժելով, անիմաստ դեկավար-
ների ձեռքն է ընկած:

Այս տեսակ ազգին Քասուր պիտի կլանէ
վերջ ի վերջոյ:

Վատ դեկավարների ձեռքն ընկած ազգին
շատ յարմար է գալիս մարգարէի իմաստուն
հեռատեսութեամբ ասուած խօսքը թէ «Սերմն
ժանտ, որդիք անօրէնք, թողին զՏէր և բարկա-
ցուցին զՍուրբն Իսրայէլի»... ուստի և երկիր
ձեր աւերակ, քաղաք ձեր հրձիգ, գաշխարհ ձեր
առաջի ձեր օտարք կերիցեն, աւերեալ և կոր-
ծանեալ յազգաց օտարաց»:

Իսկ Տիրոջ օրէնքը նոյն Բնութեան օրէնքն է, իրականութեան օրէնքն է:

Հաստակող, ծանրալուր հայ ազգի աւանջին դարերի ընթացքում դժուարութեամբ է հասել տիրական օրինաց ձայնը:

Բաժանման, Եսականութեան, Քաօսի օրէնքներով առաջնորդուելով՝ նա իւր կողմ անիմաստութեամբ այնպիսի ղեկավարներ է ընտրել մեծ մասով, որոնք առաջնորդել են նրան դէպի կորուստ: Քաօսը շատ բան արդէն կլել է հայ ազգից և սպառնում է այդ ժողովրդի ֆնացորդն էլ կլանել:

«Սոպո և բիրա ազգս հայոց» (Առաքել պատմագիր), «տիրանենգ, տիրասպան և մատնիչ ժողովուրդս» (ս. Սահակ Պարթև) իմաստութիւն չի սիրել, հանձարն է ատել և իւր կուրծիւնը ղեկավարելու համար՝ իրենից առաւել կոյրին է ընտրել իրեն առաջնորդ, որպէս զի՝ ըստ աւետարանական բանին, երկուքը միասին խորխորատ ընկնին:

Աչքիս յանդիման է գալիս տիրատեաց անիմաստութեան սեւթոյր պատկերներ, որոնք մեր պատմութեան էջերու վրայ որպէս լի գրչից կաթած մելանի սև բիծ են ֆնացել:

Հայ անիմաստ ժողովուրդն ու աւագանին հայոց աշխարհին լոյս ու փառք բերող Սահակ Պարթևին հայրապետական Աթոռից գլորեց օ-

տար իշխանի ձեռքով և իր ովսանայով լի ձեռքը դէպի փառամոլ Արծկէացին, ասորի Շմուէլն ու Բրքիշօն մեկնեց, որպէս զի Արդարութեան ցասկոտ Օրէնքը նրան պատժէ և դատապարտութեան աղուէսադրոշմ դնէ նրա ճակատին տիրական օրինաց աշակերտ ս. հայրապետի ձեռքով: «Քահանայանալ ի վերայ տիրանենգ և՛ տիրասպան և՛ մատնիչ ժողովրդոց ո՛չ կարեմ... երթայք յինէն ի բաց և թոյլ տուք ինձ ողբալ զընդհանուր կորուստ աշխարհիս Հայոց»:

Եւ այդ դրոշմը դարերի մաշող ձեռքն անդամ չէ կարողացել ջնջել հայի ճակատից:

Իրենց անհատական երջանկութեան լապտերը կամաւ հանգցրած Ղազար Փարբեցին, Մովսէս Խորենացին իրենց չնաշխարհիկ խմբով մերժուեցան հայոց ժողովրդից: Բնական Օրինաց հակընթաց արշաւող հայր վանեց նրանց իր գրկէն դէպի լեւանց մթին այրերը և իրեն համար հոգևոր հայր, մտքի և սրտի առաջնորդ ճանաչեց «ստախօս աբեղաներին», Խաւարի և Քաօսի որդոց, որոնք հայոց աշխարհը տգիտութեան օրօրոցը դնելով՝ օրօր կարգացին դեռ շատ օրեր:

Բնութեան Օրէնքը պատժեց հային իւր հարազատ գաւակի ձեռքով. Խորենացու ողբը՝ որպէս պատուհասի դատակնիք, դրոշմուեցաւ հայոց Աշխարհի աւերակների վրայ:

Ողբացողի անարգանքի մէջ ջերմ հայրենասիրի օրհնութիւնն էր թագնուած, իսկ «ստախօս արեղանքի» շողովքոր օրհնութեան մէջ՝ անէծք. և անիմաստ հայր վերջինն ընտրեց:

Շատ են հայի անիմաստութեան օրինակները, որոնք շարան-շարան անցնում են պատմութեան վրայով, բայց մենք նրանցից աչք վերցնելով՝ դէպի ներկան ենք դարձնում մեր հայեացքը:

Մենք կանգնած ենք այժմ ներկայի առաջ: Ամօթի խեղդող զգացմունքը, որպէս մղձաւանջ, ուժգնապէս սեղմում է մեր կոկորդը:

Նոյն անիմաստ հայր, Բնութեան Օրէնքից խուսափող, Քաօսի արժանաւոր որդեգիրը:

Հայրենի տաճարի բեմը թափուր շնորհալի, լուսաւոր քահանայութիւնից (ընտիրների սակաւ բացառութեամբ), որոց տգիտութեան առջև գիտութեան դռները փակ են, ս. Աւետարանը՝ մթին աշխարհ, հայրենասիրութիւնը՝ մաշուած ձորձ, հաւատը՝ հեզնութիւն, Աստուածը՝ «որովայն իւրեանց»:

Եւ հայ քահանան ընտրեալն է, ժողովուրդն՝ ընտրողը:

«Յաթոն Մովսիսի նստած են դպիրքն ու փարիսեցիք»: Բարձր հովուութիւնը յանձնուած է քան զբազում քահանայս տգէտ հովիւներու, սակաւ բացառութեամբ: Կոյր քահանայութեան

կոյր առաջնորդներ, որոց հօտը առաւել կիրթ ու լուսաւոր է քան ինքեանն: Եւ այս լոկ երկդասեան դպրոցի գրականագիտութեան յանձնուած է հայոց ստորին ու միջնակարգ վարժարաններու ղեկավարութիւնը, որոց մէջ աւանդուող պէսպէս ուսմանց առաջ նրանց զգայարանքները խուլ են ու համր: Ուստի զարմանալի չէ, բայց յոյժ ցաւալի, որ միջնակարգ վարժարաններից մէկի՝ զերթ սիրամարգ պճնազարդեալ և շքանշանօք ձոխացած հոգեւոր անգլուխ Գլխից հոգաբարձու երիտասարդները ձայնն ու նախագահութիւնը խլում են իբր տգէտից ու նրան թողնում լոկ հանդիսատեսի պաշտօնը:

Եւ այս հովիւներն ընտրեալն են, հայ ժողովուրդն՝ ընտրողը:

Հայոց եկեղեցիներու գանձն ու բարեկարգութեան գործը յանձնուած է մեծ մասով յափշտակող, եսական, գող մարդկանց, որոնք երեցփոխան անունն են կրում: Երեցփոխանների զեղծմանց խօսքն ու զրոյցը ամենուրեք է հըռչակ հարկանում. բայց լուռ է ժողովուրդը, հիւժւում է աղքատութիւնից եկեղեցին, նուազում բարեպաշտութեան լուսման տաճարի գանձանակում:

Եւ այս երեցփոխներն ընտրեալն են՝ ժողովուրդն ընտրողը:

Մեռել է իսկական տաղանդը հայ ժողովրդի

մէջ. և տաղանդն սպանողը հայ ժողովուրդն եղաւ, երբ բազկատարած իր գիրկն՝ ընդունեց ու գրական բեմի վրայ բազմեցուց թերուս, անտաղանդ գրչակներին, որոց գրուածքներն առաւել շուտ պիտի հնանան, քան իրենց մէկ ձեռք հագուստը:

Եւ այս գրական խրտուիլակներն ընտրեալն են, ժողովուրդն՝ ընտրողը:

Եւ այլն, և այլն, և այլն:

Իսկ ո՞ւր են ազգի սակաւ ընտիրները.

«Սոպո և բիրտ ազգս հայոց» վանել է նրանց դէպի ցուրտ առանձնութիւնը և նրանք տարակուսանքներու մէջ ափիբերան ծփում են ու հին իմաստունի խօսքը մըմնջում.

«Տեսեալ ի ստորինս խառնակ դամենայն,

Զվիճակ մարդկան յաւէրժ ի մթան,

Զվատաց կայտուիլ, զլաւաց կական,

Կրօնք ի սրտէս անկանին կործան:

Եւ յիս գայ խորհուրդ թէ աշխարհ համայն

Վրիպական վարի անհանճարական,

Կամ թէ չիք խնամ Աստուած պետական,

Եւ կամ չունի փոյթ Նա առ մեր խնամ»:

Բնութեան Օրէնքին հակառակ է ընթանում մեր ազգն իւր կենաց ղեկավարութիւնը անիմաստ իմաստուններին յանձնելով և այդ պատճառով Քաօսը իւր անուելի բերանը բաց է արել ընդ հուպ կլանելու հայ ժողովրդին: Արիւն, ար-

ցունք, աւեր, յօշոտումն, հուր, սուր, մահ, սով, գաղթականութիւն, բանդ, որոնք Լաօկօօնի օձերու նման իրենց գալարումներով պրկել են հային ու խեղդամահ անում, Բնութեան պատիժն է հայի անիմաստութեան համար:

Հայ ազգ, դու քո անիմաստութեամբ Բնութեան Օրէնքը յարուցիր քո դէմ. դու «բռեալ գերեզմանները» սիրեցիր, որոնք՝ ըստ աւետարանական բանին, արտաքուստ զեղեցիկը են, իսկ ներքուստ լի են ոսկերոտօք մեռելոց և կենդանի մարդկանց մերժելով՝ քո կեանքիդ ղեկավարութիւնը նրանց հաւատացիր, որոնց գործոց կատարածը, վախճանը կորուստն է և «յանդունդս հայի»:

Հայ ազգ, քեզ պէտք է տակաւ ինչ իմաստութիւն:

III. Երկու տիպարի ընտրելիներ

Կենսական անհրաժեշտ պահանջ է, որ մարդկութիւնը առաջնորդեալներ և առաջնորդողներ ունենայ: Առաջին դասը ընտրող բազմութիւնն է. երկրորդն՝ ընտրուող սակաւամասնութիւնը: Վերջինս երկու տիպարի ընտրելիներ է

տալիս ազգեր, ժողովուրդներ ու համայնքներ կառավարելու համար:

Ընդհանուր ազգաց ու կրօնների պատմութիւնը, ինչպէս և կեանքի գիտողութիւնների ընդհանուր եզրակացութիւնն իրաւունք է տալիս մեզ այդ երկու տիպարի ընտրելիներին կամ դեկավարներին անուանել Ամբոխի ընտրեալ և Շնորհաց ընտրեալ կամ կրօնի լեզուով՝ ընտրեալն ի մարդկանէ և ընտրեալն ի վերուստ: Նոր ժամանակի լեզուն սրանց համարձակ կարող է անուանել գործնական մարդիկ կամ նիւթապաշտներ՝ մատերիալիստ և գաղափարի մարդիկ կամ իդէալիստներ:

Որպէս կարմիր թել է ընկած յատկութեանց հետեւեալ շարքը նրանցից իւրաքանչիւրի բնաւորութեան մէջ, որ և նրանց ուղին է գծում:

Գործնական մարդիկ իրենց խոհերի և ձրգտումների առարկան միայն իրենց կարճատե կեանքով և իրենց հետ ապրող սերնդով են սահմանափակում: Ուստի իբրև ուսումնասիրութեան նիւթ վերցնում են միայն ժամանակակից կեանքը, նրա տրամադրութիւնը, հոգեկան և նիւթական պահանջները, զորս իրենց նրբին հոտառութեամբ ըմբռնելով՝ աշխատում են իրագործել և շահագործել: Ժամանակի կամ ամբոխի տրամադրութիւնը կարող է անցողական, փաստաբեր լինել ապագայի համար, այդ փոյթ չէ գործնական

մարդուն, որ ոչ անցեալով է ղեկավարւում, ոչ ապագայի յոյգերով ապրում: Այստեղից բխում է գործնական մարդու և միւս յատկութիւնը, որ նա ամէն ինչ կապում է իւր անհատական կեանքի, երջանկութեան հետ: Ժողովրդի տրամադրութիւնը, ամբոխի յեղեղուկ զգացմունքները շոյելով, գովելով, գործադրելով՝ նա գոհացնում է իւր մարմնական և փառասիրական հակումները:

Գործնական մարդը ճկուն է հոսանքի առաջ, ուստի և անյողգողգ կամբ ունենալ չի կարող, զի հոսանքները տեական չեն և շատ անգամ հակասական:

Գործնական մարդը միշտ ամբոխի գլուխ անցնելով՝ ոյժերից ամենատարեբաւանի, նրա հերոսն է:

Անձնական բարօրութեան նպատակով ղեկավարուելով՝ գործնական մարդը առաքինութիւնները գործ է ածում ըստ տեղույն ու հանգամանքին. բռնաւորի մօտ նա ստրուկ է և շոյողորթ, նրանից ծածուկ՝ ազատութեան հրաւիրակ, անհաւատի մօտ՝ հաւատը հեգնող, բարեպաշտի մօտ՝ կեղծ երկիւղած, առանձնութեան մէջ՝ շահամոլ, ամբոխի առաջ՝ առատաձեռն բարեգործ:

Այս և նման հակասութիւնները գործնական մարդը իւր տաղանդով ծածկում է ամբոխի աչքից, որ կոյր է. իսկ տեսանող սակաւներից նա

չի երկնչում, վասն զի իւր ետեւից ամբոխ ունի:

Գործնական մարդն ամբոխ կարապետելով հանդերձ իւր սրտումը ծիծաղում է նրա վրայ և կարող է ասել. «Ոչ ոք չկարծի թէ ինձ խաբում են, ես եմ ամենքին խաբում»:

Գործնական մարդու շրթունքներում միշտ ժպիտն է ծաղկած՝ ուրախ մարդկանց մօտ, աչքերն արցունքոտ՝ սգուրների մօտ:

Գործնական մարդը գաղափարներ սերմանող, երկնքի կայծ խաւար երկրին բաշխող հանձար չէ, այլ լոկ գերասան և յաջողակ այն դերերի մէջ, որոնք իւր նպատակին առաւել շահաւէտ են:

Գործնական մարդու ուղին վարդերով և ովսանայով է ցանուած գործունէութեան առաջին օրից մինչև գերեզման: Բայց նա հէնց այն օրն էլ մեռնում է շարունակուող կեանքի համար իբրև ոգևորող յիշողութիւն, իբրև առաջնորդող աստղ, որ օր որ գերեզման է իջնում. այսինքն այն օր՝ երբ իդէալիստները գերեզման իջնելով նոր են ծնւում յետնորդ սերունդների համար իբր անմահութիւն:

Այս են և նման գլխաւորապէս գործնական տիպարի մարդկանց յատկութիւնները, որոնց ամբոխն անձնատուր է լինում իբրև ղեկավարների, լինին նրանք բանաստեղծ, վիպասան, գեղարուեստագէտ, կառավարիչ, դատաւոր, հրապա-

րակախօս և այլն և Գործնական տիպարի գաղափարի մարդիկն են, աշխարհի այն սակաւները, որոնց ասպարէզ նետողը իրենց ներքին աշխարհն է, հոգին է: Մի ամէնիմաստ ձեռք նրանց շնորհայի գլխում մի բոցավառ լապտեր է դրել, որի լուսով նրանք կարողանում են ընդարձակ հորիզոնով տեսնել անցեալը, ներկան ու գալիքը մի բուն զգացմունք հրդեհել նրանց կրծքի մէջ, բարու, վսեմի, գեղեցկի զգացմունք: Շրջապատի խաւարը ճնշում է նրանց սիրտը և նրանք իրենց պայծառ մտքից շողեր են արձակում դէպի խաւարասէր ամբոխը, կայծահան շրթունքներով ցոյց տալիս կեանքի ուղիղ ճանապարհը: Նրանք այն յանկարծահաս սրբաշու հողմերն են, որոնք փչում են ճանճի վրայ ու վանում գարշահոտութիւնը:

Սակայն սովորութեան սոսկալի ոյժը, որով կրիայն իւր ցեխոտ օթեանն է սիրում, խեցգետինը՝ իւր քարաժայռի ծերպը, գորտը իւր ճահիճը, ամբոխն իւր ներքին աշխարհի անթափանց խաւարը, թոյլ չի տալիս որ երկնային մտքի լոյսն ու զգացմունքի ջերմութիւնը ըմբռնելի և սիրելի լինի ամբոխին: Եւ գաղափարի մարդը իւր հրաշէկ հոգուց երկինք վառող հոգոցներ է արձակում. «Եկայ աշխարհի մէջ կրակ ձգելու և ինչպէս ուզում եմ, որ այդ հուրը բորբոքուի»:

1004
29661

1302 83

Գաղափարի մարդը սիրում է ամբոխը, բայց ատում է նրա կուրուժիւնը, ապականութիւնը, տարերականութիւնը: Նա ճգնում է նրան գէպի լինքը քաշել, գէպի՝ ուր ինքն է բարձրանում: Նա բարձր է կանգնած ամբոխից, նա բարձրից է նայում աշխարհի վրայ, որպէս եթերքում սաւառնող արծիւ, ուստի և աշխարհը իւր ընդարձակութեամբ է տեսնում: Նա նման է այն զօրավարին, որ ամբոխի մոլեալ կռուից հեռու, բարձրումն է կանգնած. տեսնում է ամբողջ պատերազմի դաշտը և կռուին ուղղութիւն տալ կարող է յաղթանակով պսակել: Այդ բարձրութեան վրայ կանգնածը ամբոխի ծափերին չի կարօտում. նրա պակասութիւնների մոլորութեան վրայ դարնան երկնքի նման է որոտում և ժամանակակից ամբոխը... նրան չի սիրում: «Ի՞նչ ես ուզում, կանչում են նրան Գեորգիսարէթի տիում արածող գիւաբնակ խողերը, Գաւթի որդի, եկար կորցնելո՞ւ մեզ»: Ո՞ւր բերիր մեզ այն անապատներում կորցնելու, չենք ուզում քո Աւետեաց երկիրը ու ազատութիւնը, մեզ համար աւելի լաւ էր Եգիպտոսի ստրկութիւնն ու ամէնօրեայ սոխն ու սխտորը, գոչում է քարաբարձ ձեռքով ամբոխը Մովսէսի երեսին: Տանելի չէ մեզ, որ ամենքը նրան արդար են համարում, թող կորչի Արիստիդէսը մեր խեցցի վճռով»:...

Նւ այս կոյր, տարերական ու վարակիչ կատաղութիւնը բորբոքում, հրդեհում է գաղափարական մարդու ճանապարհի վրայ նրան լափելու համար, իսկ նա քայլում է յառաջ այդ բոցերու վրայով, իւր հայեացքը գէպի վեր, գէպի եթերքի շողշողուն լապտերներն ուղղելով. «Եթէ տակաւին մարդկան հաճոյ լինէի, ապա Գրիստոսի ծառայ ո՛չ էի»:

Սրանք ընտրեալն են երկնքի և այն սակաւ երկրաւորների, որոնց մէջ ճշմարտութեան, իմաստութեան, վսեմութեան մի կայծ կայ: Սրանք բազմութեան ընտրեալը, խաւար ամբոխի, կուսակցական կազմակերպեալ ամբոխի ընտրեալները չեն, լինեն սոքա բանաստեղծ, վիպասան գեղարուեստագէտ, կառավարիչ, դատաւոր, հրապարակախօս և այլն:

Գաղափարի մարդկանց մահն էլ նման չէ զորմանական մարդկանց մահուան. առաջիններն ընկնում են կամ իրենց հոգեկան մաքուր զգացմանց հրովը ճարակուած, կամ ամբոխի ձեռքից: Սրանց գերեզմանների վրայ հրաշք է կատարւում. արձանանում է նրանց յիշատակը երկրից երկինք ու իր հետ գէպի վեր քաշում աշխարհի նորաբաց հայեացքը և գերեզմանների, մեռելութեան պահապանները սարսափահար գոչում են. «Արդարեւ այրս այս Որդի Աստուծոյ էր»:

Կատարեալ ազգերը, հոգով բարձր ազգերը կարողանում են գաղափարի մարդկանց ջոկել կեանք-

բի սովորական գերակատարներին, խակականը խաբուսիկից և իրենց ղեկավար, առաջնորդ ընտրելու համար, առաջիններին՝ իրենց խմբի մեջն են որոնում:

Իսկ ազգ՝ որ պորձնական գերակատարներին գերադասութիւն է տալիս. ազգ՝ որ իրենցներ չունի և առօրեայ նիւթական, եսական հոգսերով կուրացած՝ գաղափարի մարդկանց մէջ ընտրեալ չի որոնում, նա յանձին իւր ընտրեալի գերեզմանափոր է ընտրում իրեն համար:

Ազգ, հաստատութիւն, եկեղեցի, որ իւր թիկնադարձ «հրաժարիմքը» չի տալիս անարժանին, որպէս սատանայի, ընկնելու կորչելու ազգ է, հաստատութիւն է, եկեղեցի է, յաւիտեանական մոռացութեան դատապարտուած:

IV Պատուհասներից ծայրագոյնը

Աստուած սարը կ'տեսնի,
ձիւնը կ'դնի

(ժող. Առած)

Մասնաւորում ենք մեր մտքերը.

Առաւել դաժան պատիժ չկայ մի ընտանիքի համար, քան երբ նրա գլուխը՝ հայրը տիմար է, անարժան: Մի հօտի համար՝ երբ հովիւն անարժան ու իւր հօտը դալարագեղ ջրարբիներով վրայ արածեցնելու փոխարէն, աւագուտ, ան-

ջրդի անապատներն է բշուռ: Մի ազգի համար՝ որի գլուխը, ղեկավարը՝ տգէտ, անիմաստ, թուլամորթ, «իբրև զեղէգն շարժուն ի հողմոյ», անյարմար է իւր խաչը պարծանօք կրելու:

Եթէ հայ ազգը իմաստուն ազգերու դասողական շնորհքն ունենար, անշուշտ պիտի տեսնէր թէ պատմութեան նորագոյն շրջաններում, սկսած Յովհաննէս Կարբեցի կաթողիկոսի ընտրութիւնից մինչև վերջին հայրապետի ընտրութիւնը, երկու բացառութեամբ միայն, պատուհասներից ծանրագոյնը ճնշում է մեզ, հիւժում ազգն ու եկեղեցին, իբրև արգար հատուցում մի ժողովուրդի, որ պատմութեան փորձերից ու փորձանքներից խրատուելու համար դեռ համբալ է, որ սուրբ գործին անսուրբ սրտով է մօտենում:

Մեր յօդուածի բնաւորութիւնը թոյլ չի տալիս Կարբեցուց սկսած համառօտագրել հայ ազգի անսուրբ խորհուրդները հայրապետական ընտրութեանց սուրբ գործում, որոնց հետևանց դառնութիւնը ծծելով քամում ենք ց'այսօր: Մենք լոկ մի քանի դիտողութիւններ կանենք վերջին ժամանակներից լուսաւորելու այն պատճառները որոնք պատժապարտ դարձուցին մեզ, սուրբ գործն անսուրբ անելով:

Մեքիսեդեկ Մուրադեան և Մակար սրբազան արքեպիսկոպոսներու թեկնածութիւնն էր

գրուած: Մակար արքեպիսկոպոսը խոհական, պատկառելի անձնաւորութիւն, հայրենասէր, բայց ստիպուած, ժամանակից յետ ընկած, ծեր, ուստի և դանդաղամիտ և պակասեռանդ: Մուրաւեան սրբազանը նոյնպէս պատկառելի, առաւել ժամանակակից ուսումով, գինուած հզօր գրչով, աղու լեզուով, համեմատաբար առաւել երիտառարգ, ուրեմն և բնականաբար առաւել եռանդաշատ:

Ազգի բազմութիւնն ընտրեց Մուրաւեանին: Մակար սրբազանին շուրջ բոլորած կուսակցական բուռն ոգին իւր ընտրեալին առաջին կարգի ընտրելի դնելու անյաջողութիւնն ունենալով՝ ամենայն ջանք գործ դրաւ երկրորդ ընտրելի անել, այն խորունկ համոզումով թէ նա կը հաստատուի: Դեռ պատանի էինք այն օրերում, երբ ճեմարանից փախել, վանքի բակն էինք մտել այրող հետաքրքրութեամբ թէ ե՞րբ արդեօք Մայր Տաճարի փակ դռները կը բացուին, ե՞րբ ազգի սրբագումար ժողովն այնտեղից կելնէ և կաւետէ հայրապետի ընտրութիւնը: Վերջապէս բացուեցաւ աւագ դուռը, ելան ազգի երեսփոխներն ու ծաղկած ժպիտով Մուրաւեանն սրբազանի ընտրութիւնն աւետեցին: Դոյն այդ վարկենին Մակար սրբազանի կողմնակիցներից մինը, համալսարանական կրթութեամբ, երբ երկրորդ ընտրելի իմացաւ նրան, գլխարկը գլխից

հանելով և ձեռնափայտի վրայ բարձր տնկելով՝ աղաղակել սկսաւ. «Կեցցէ Մակար սրբազանը, նա է կաթողիկոս»: Մեր մատաղ հոգու վրայ մի անորոշ թախիժ բերաւ այդ աւետիքը, որ բազմութեան աւետիքը չէր:

Սնցան ամիսներ, երբ հաստատեալ Մակար սրբազնագոյն կաթողիկոսի կառքը կանգ առաւ ճեմարանի դիմացը, ուստի եկեղեցական թափօրով նա Մայր Տաճար պիտի մտնէր, առաջին ճիչը նոյն պարոնն արձակեց. «Կեցցէ Մակար կաթողիկոս»: Մենք յիշեցինք ընտրութեան առուր «Կեցցէն» ու դարձեալ թախճեցաւ մեր հոգին:

Տարակոյս չկար, որ մի նեղ կուսակցութիւն, որ ոչ բարձր գաղափարներով էր առաջնորդուել, ալ իւր անձնական շահով, յաղթանակեց և Մակար սրբազանի կաթողիկոսութիւնը յաջողուց:

Գուցէ ոչ ոք այնքան չէ յարգել ու սիրել Մակար կաթողիկոսին որքան մենք, ոչ ոք այնպէս չէ ողբացել նրա մահը, որպէս մենք նրա գերեզմանի վրայ, երբ մեր դամբանական ճառով շատ սրտեր իսկ շարժեցինք. ոչոք այնչափ չէ յարգում նրա յիշատակը, որչափ մենք: Սակայն այդ ամենը արգելք չեն լինում մեզ բացարձակ յայտնելու, թէ Մակար կաթողիկոսին ընտրողները կուսակցական շահերով սուրբ գործին մերձեցան և եկեղեցին ու ազգը պատուհաս կրեց:

Ահա թէ ինչպէս. արժանաւորագոյն ընտրեալ Մեղքիսեդեկ սրբազանը հարկաւ մոռացուեցաւ. Ազգը լռեց ու խոնարհեցաւ ճակատագրերին. բայց արդարութեան ձայնը, պատուհասող ձայնը չլռեց: Իսկապէս հոգով հայրենասէր Մակար կաթողիկոսը ժողովրդի խաւերու մէջ օտարամոլ հռչակուեցաւ: Ժողովրդի անգիր բանահիւսութիւնը նրա անուան շուրջը անուանարկիչ երգեր հիւսեց, մեղքեր բարգեց, որոնց մէջ նա անմեղ էր իսպառ: Արդարութիւնը կատարուած անարդարութիւնը պատուհասելու համար՝ Մակար կաթողիկոսի բանակին հակառակ բանակի ձեռքն աւելի անարդար մտրակ դրաւ, որ անարդարութիւնը անարդարութեամբ պատժուի:

Ազգը պաղեցաւ եկեղեցուց, նուիրապետութեան վարկն ընկաւ. հոգեպէս անմխիթար անցուց իր սակաւ կեանքը իբր մարդ արժանաւոր Մակար կաթողիկոսը և ծերութեան անգորութեամբ (արդեօք) վախճանեցաւ սակաւամեայ հայրապետութիւնից յետոյ, իւր սկսած բարի ձեռնարկութիւնները թերի թողնելով:

Եկաւ տեական անխլիտանութիւնն ու գլխեց ազգի ու եկեղեցու այն սոսկալի պատուհասը, որի հիմքը կուսակցական անարդարութիւնն էր դրել:

Այս է անբաժան հետևանքն ամէն ժամա-

նակ, երբ սուրբ գործին անսուրբ խորհրդով են մօտենում:

Մակար կաթողիկոսի մահուամբ հայ Ազգի մի մասը փոխանակ խոհեմանալու և խոյս տալու Արդարութեան դատաստանից ու ծայրագոյն պատուհասից, ընդհակառակն՝ ոչ միայն բարձր չմնաց Մակար կաթողիկոսի կուսակիցներից, այլ շատ վարիշաւ: Կազմուեցաւ մի զօրեղ կուսակցութիւն, կռեցաւ մի նեղ կուսակցական դաշինք վանական նեղախորտ կրօնաւորներից մի մասի և մամուլի մի մասի մէջ: Ազգի և եկեղեցու շահը մի կողմ նետուեցաւ. նպատակ ճանաչուեցաւ միայն կուսակցական շահը, որին հասնելու համար ամենայն զազիր միջոց գործ դրուեցաւ: Կուսակցական կուրուլթիւնը յանդգնեցաւ նոյնիսկ մի տգէտ, թշուառ, դատարկուղեղ եպիսկոպոսի հայրապետական թեկնածու առաջարկել հայոց ազգին, և այդ այն մարդիկ, որոնք Մակար սրբազանի կաթողիկոսութեանը հակառակ էին: Ազգի չարատանջ, համբերատար ուսերի վրայ մի տրգէտ գլուխ դնելու ցանկութիւնը լոկ նրա համար, որ գլուխը խաղալիք դառնայ ընտրողների ձեռքում, հոգու անկախութիւն չունենայ, ամենադատապարտելի գործն է, մեղքերից մեղսագոյնը:

Այս նպատակին հասնելու համար հակառակորդների դէմ անարգ զէնքեր գործածուեցան:

աքսորանք, բանդ, անուանարկութիւն և հազար ու մի խաղբ ու խայտառակութիւն բնորոշեցին Տեղակ սյուլթեան շրջանը և ազգի ու եկեղեցու իրաւանց մի քանիսի կորստեան պատճառ եղան:

Ծանրագոյն եղաւ պատուհասը, վասն զի սուրբ զործին անսուրբ սրտով էին մերձեցել հայ ազգի անարժան որդիք:

Սակայն արդարութեան այս դասն էլ խրատ չեղաւ անխրատ ազգին:

Մերձեցան նոր հայրապետի ընտրութեան օրերը: Մամուլի մի մասը ս. Էջմիածնի մի դաս կրօնաւորների հետ միացած, իւր թիկունքն ունենալով իշխանութեան տիրող հայեացքները, ամեն ջանք գործ դրաւ ս. Էջմիածնի երկու եպիսկոպոսներէից մինին կաթողիկոսացնել: Իսկ երբ անվայել ջանքերը խորտակուեցան, սրանց բանակը Պրիմեան սրբազանի թեկնածութիւնը յառաջ մղեց այն բաղցր, բայց ոչ անապական յուսովը, թէ նա իբրեւ թոյլ բնաւորութեան տէր և ծեր մարդ, գոնէ իրենց կուսակցութեան ձեռքին կը մնայ, իրենք անձնական բարօրութիւն խոստացող տեղեր կը գրաւեն ու իրապէս հայրապետութիւն կանեն: Այս յետին միտքը ծածկուեցաւ ազգի աչքից նրանով, որ Պրիմեանը մեծ ժողովրդականութիւն ունէր, ուրեմն նրա թեկնածութիւն պաշտպանելն էլ կը շոյէր ժողովրդին և կը բարձրացնէր նրա աչքում պաշտպանող կու-

սակցութեան անունը: Այս կուսակցութիւնը, որ 69 ամեայ Մակար սրբազանին ծեր էր համարում և բողոքում էր նրա ընտրութեան դէմ, 74 ամեայ Պրիմեան սրբազանին ծեր չէր համարում: Կուսակցական հաշիւներով կոյր բարոյիչներն էլ չէին ուզում աչք բանալ ու Պրիմեանի վանահայրութեան, պատրիարքութեան օրերի վարչական թերութիւնը տեսնել, որոնցով հայրապետական գահ բարձրանալն առնուազն բարեբեր չէր կարող լինել:

Մի ուրիշ առաւել երիտասարդ կուսակցութիւն Պրիմեանի թեկնածութիւնը պաշտպանում էր դարձեալ նեղ կուսակցական տեսակէտից:

Պրիմեանը յեղափոխականի հռչակ ունէր (միայն հռչակ): Սրանց պէտք էր լոկ յեղափոխական Պրիմեան: Մոռացան թէ հայրապետ են ընտրում, որ համայն ազգի լրութիւնն իւր մէջ պիտի ամփոփէ և կամեցան հայրապետին իւր վսեմ բարձրութիւնից իջեցնել ու մի կուսակցութեան գլուխ կամ պետ դարձնել: Այս միտումով բռնն միջոցներ գործ դրուեցան Խրիմեանի կաթողիկոսութիւնը յաջողեցնելու:

Մի այլ բաժին կար պատգամաւորութեան մէջ, մի մեծ բաղմութիւն գլխաւորապէս Տաճկաստանից եկած պատգամաւորների, որոնք քաջ ճանաչելով Խրիմեանին իբրեւ վարչական շնորհաց մէջ տկար մարդու, հոգով հակառակ էին

նրան: Սրանք էլ ազգի անուանով բղաւող զօրեղ կուսակցութիւններէց ստիպեալ, իրենց անձն ու անունը ժողովրդի կարծեցեալ արհամարհանքից ազատ պահելու միտումով, իրենց կոչման բարձրութիւնից վար իջնելով տեղի տուին, իրենց խղճի ձայնը խեղդելով՝ ճշմարտութիւնը զոհ բերին, համակերպեցան ամբոխին և խրիմեանը միաձայն կաթողիկոս ընտրուեցաւ:

Այս ընտրութեան մէջն էլ անձնական և կուսակցական հայեացքներն ու շահը սուրբ գործն անսուրբ դարձուցին. ճշմարտութիւնն ու իրական ազգասիրութիւնը ամբոխին յանձնուեցաւ խաչելու համար և արդարութեան անշեղ օրէնքը դառնապէս պատուհասեց ազգն ու եկեղեցին:

Այդ պատուհասի կսկծից այժմ հէնց նրանք են առաւել հառաչում, որոնք ըստ երևոյթին ոգևորուած էին խրիմեանի ընտրութեամբ:

Արդարութեան օրէնքը չմոռացաւ նաև նրան, որ 74 տարեկան հասակում ծերութեան մոլորութեամբ յանձն առաւ կաթողիկոս լինել, վարչական մեծ մարդու դերն ստանձնել: Հայրապետական թերութեանց փոշին թանձրապէս նրստաւ նրա փառաւոր, Փանտաստիկական անցեալի վրայ: Նա՝ որ անթերի ու կատարեալն էր հռչակուած որպէս աննման բանաստեղծ, մեծ

քարոզիչ, փիլիսոփայ և կատարեալ, պատմութեան մէջ թողաւ մի խոշոր սխալանք:

«Աստուած սարը կը տեսնի, ծինը կը դնի:» Սարի համեմատ էլ ձիւնը կը լինի: Գանի բարձր է անարգարութեան սարը, այնքան էլ առատ, խորունկ և տեւական է սառցէ կապանքներով կարկամող պատուհաս— ձիւնը:

Արդեօք կը խրատուիս, հայ ազգ, ծանրագոյն պատուհասներով լեցուն տառապեալ եկեղեցի, թէ զալիք ընտրութեանն էլ անսուրբ սրտով սուրբ գործին կը մօտենաս, անարժանին, անյարմարին, տգէտին, յետամնացին, կուսակցականին կը գրկես ու Մեծ Լուսաւորչի Աթոռի վրայ կը բազմեցնես, որպէսզի առաւել պատժապարտ դառնաս հատուցանող արդարութեան առաջ:

V Արժանիքի յատկանիշները.

Հայոց Առաքելական ս. եկեղեցու թափուր, սեւաքօղեալ հայրապետական գահի համար դահակալ պէտք է ընտրել:

Ամենայն ոք, որ իւր հայկական ծագմամբ չէ ամաչում և իւր հայ անուամբ ու ազգային գիտակցութեամբ է պարծենում, արժանաւորագունի ընտրութիւնը ս. Լուսաւորչի Աթոռի համար իւր սրտին մօտիկ պիտի ընդունէ, իւր

նուիրական ցանկութիւններէից անդրանիկը պիտի ճանաչէ:

Այս այսպէս լինելուց յետոյ, իւրաքանչիւր նման հայ անգոսնելի անտարբերութիւնը պիտի մի կողմ նետէ. իւր մտքերի ու խորհրդածութիւնների մաքրութեամբը, ազգասէր զգացմանց ջերմութեամբը հանդէս պիտի գայ՝ Աստուծոյ օրհնութեանն ապաւինելով և իւրովսանն պիտի նպաստէ, որ հայրապետական Աթոռի վրայ արժաննաիր գահակալ բազմի:

Գործունէութեան իւրաքանչիւր ասպարէզ, իւրաքանչիւր կոչումն իրեն յատուկ բնածին ու ստացական յարմարութիւններն է պահանջում: Հայրապետական գերագոյն կոչումն այդ կանոնից դուրս լինել չի կարող:

Հայրապետացուն պէտք է իւր հոգեւոր գէնքերով կազմ և պատրաստ հանդէս գայ «հայելով ի Զօրագլուխն հաւատոյ»: Հայրապետական զինուց կամ յատկանշից պահանջն ու արժէքը կիմանանք, երբ հայրապետի պաշտօնի ընդարձակութիւնն ու ծաւալն ըմբռնենք:

Ա. Հայոց Հայրապետը հայոց ազգի լրումն է. այսինքն ամփոփում է իւր մէջը համայն ազգի կրօնական, բարոյական և մասամբ քաղաքական պահանջները: Այդ իմաստով նա ազգի իրաւանց և պարտուց տէրն է: Զինքն ընտրող ազգի կրօնական և պատմական իրաւունքով

զրահաւորեալ՝ նա ազգն պաշտպանելու պարտականութիւնն ունի. պաշտպանութիւն ըստ բարոյականին, կրօնականին, մտաւորականին և մասամբ՝ քաղաքականին:

Կաթողիկոսի այդ էական նշանակութիւնը շեշտելու համար նրան «իշխան», թագաւոր» և նման տիտղոսներ չեն տուել, այլ «հայր» միայն: Ապա ուրեմն ազգի և կաթողիկոսի յարաբերութիւնը նման է ընտանիքի անդամների և նրա հօր՝ գլխի մէջ եղած յարաբերութեանը: Վարից պատկառանք և ազատ, անբռնազբօս անձնուիրութիւն, վերից համատարած, ազատ սէր բնորոշում են տան և այն գլխի յարաբերութիւնը, որի անուսով տուենը, ընտանիքն է ճանաչւում:

Նման յարաբերութիւնը բացասում է կուսակցական անյարիր ոգին հայրապետի մէջ: Հայրը չի կարող խտրական աչքով նայել իւր գաւաւկայ և ատելութեամբ առ ոմանս. երբ նա գաւաւկները խտրեց, այլևս նա ընդհանուր հայր չէ, այլ հակամէտ մի կողմ, ուրեմն կուսակցական: Իսկ երբ հայրը, հայրապետը կուսակցական է, նա այլևս լրումն չէ մի ընտանիքի, մի ազգի, այլ գլուխ մի կուսակցութեան, մի հատուածի, ուստի և անյարիր իւր կոչման: Ճշմարիտ մեծութիւնը մի կուսակցութեան պատկանել չի կարող:

Ապա ուրեմն հայոց ազգի ընտրելի հայրա-

պետի անդրանիկ յատկանիշն է կուսակցական չլինել:

Բ. Հայրապետը քրիստոնեայ ազգի և քրիստոնէական եկեղեցու երկրաւոր գլուխն է, Յիսուսի աշակերտը, Նրա ս. Աւետարանի ուխտաւորը, Նրա լուսաւայծառ գաղափարների աւագ մատակարարն իւր ազգին: Վսեմ գաղափարներն այն ժամանակ միայն փրկարար են, հրաշագործ, կենդանարար, անուցիչ, երբ նրանք մատակարարուում են զօրեղ հաւատով եւ վարակիչ ոգւտորութեամբ: Հայրապետը կոչւած է իւր ազգի քրիստոնէական դաստիարակութեան գլուխ կանգնելու: Իսկ աճենայն դաստիարակութիւն դաստիարակից զօրեղ հաւատ է պահանջում գէպի իւր վարդապետութիւնը:

Հայրապետի հոգու աչքը միշտ յառած պիտի մնայ գէպի հաւատոյ Զօրագլուխը: Հաւատն է փրկում: Ուղիղ է, ըստ առաքելոյն «հաւատը առանց գործոց մեռեալ են», բայց առանց հաւատի էլ գործն է անբերան: Իսկական բանաստեղծներ, հանճարեղ քաղաքագէտներ, ըմբոստ հեռորներ, ազդեցիկ հրապարակախօսներ, քանքարաւոր զօրավարներ նախ և առաջ հաւատով են սպառազինւած: Նրանք ոչինչ կը լինէին, եթէ ոգևորութեան շանթարձակ զօրութիւն չլինէր իրենց մէջ. իսկ ոգևորութիւնն առանց

հաւատի ըմբռնելի չէ, կամ կեղծ է, կարճաժամանակեայ, ապարդիւն:

Հաւատքը ոչոքի այնպէս չի սաղում, ոչոքի այնպէս չի փայլեցնում, որչափ քրիստոնեայ եկեղեցու հայրապետին: Նա պիտի հաւատայ ս. Աւետարանի գաղափարների բացարձակ ճշմարտութեանը, ինչ տեսակէտից էլ որ մեկնելու լինի դայնս: Նրա զօրեղ հաւատի բոլորը լոյսը ստորադրեալ եկեղեցականների միջով, որպէս լուսաբեկ ապակու միջով պիտի բեկբեկւի, գունաւորուի և հաւատացեալ ժողովրդի սիրտն էլ վառէ իւր ջերմութեամբ: Այդ հաւատը ամենազօրեղ կապը կը լինի ազգի և եկեղեցու մէջը, որդոց և հարց մէջ. այդ հաւատը յաղթող հրեղէն սուրն է հայրապետի և իւր հոգևոր զինւորների ձեռքում. «Զի որ յաղթէ՞ն աշխարհի հաւատքն մեր»:

Ապա ուրեմն հայրապետի երկրորդ յատկանիշն է հաւատով հզօր լինել:

Գ. Ազգաց և կրօնների պատմութեան բազմաթիւ փաստերն ու վկայութիւնները հաստատում են թէ՛ միայն այն մարդու գաղափարներն են արմատ բռնում, աճում և պտղաբեր դառնալով աշխարհի քիմքը յառաջխաղացութեամբ, նորոգութեամբ պարարում, որոնց խօսքի և գործի մէջ ներդաշնակութիւն կայ: Երբ գործը խօսքին համեմատ չէ, գործիչն է որպէս «ծնծղայ, որ զօղանջէ», և այդ զօղանջը ունկնդիրնե-

րի ականջին դիպչելով սահում անցնում է, առանց նրանց սիրտը մտնելու:

Խօսքի և գործի գուսպ ներդաշնակութեամբ է բնորոշում Փրկչի կեանքն ու Աւետարանը: Նա նախ առնէր և ապա ուսուցանէր: Եւ այդ ներդաշնակութիւնը յաղթեց աշխարհին:

Ոչոքի գուցէ այնքան աւելի սազական չէ խօսքի և գործի ներդաշնակութիւնը, որչափ Յիսուսի և Աւետարանի ուխտաւորին՝ Հայոց Հայրապետին: Բարձր հեղինակութեան գաղտնիքն այդ ներդաշնակութեան մէջն է: Իսկ հեղինակութիւնը այն բարոյական մեծ ոյժն է, որի առջև ամէնքն առանց բռնութեան ու սիրով խոնարհւում են: Այլապէս հայրապետի հրաւերը ոչ ոքի չի հրապուրի, նրա սրբատառ կոնդակները, հովւական ընդհանրականները կը դառնան հասարակ թղթեր, նրա ձայնը ազգի սիրտը չի մըտնի և այնտեղից արձագանք չի քաշի:

Ապա ուրեմն հայրապետի լաւագոյն յատկանիշներից մինը պէտք է լինի խօսքի եւ գործի ներդաշնակութիւնն այսինքն՝ ազնւութիւն:

Ի. Խօսքի և գործի ներդաշնակութիւնը կամ ազնւութիւնը բղխում է կամ զօրեղ հաւատից կամ խորունկ գիտակցութիւնից և կամ միաժամանակ թէ մէկից և թէ միւսից:

Ճշմարիտ հաւատաւորը չի կարող իւր էութիւնը կազմող երկիւղածութեանը կամ բարե-

պաշտութեանը հակառակ գործ բռնել. նա չի կարող նաեւ չարդիւնաւորել իւր հաւատը գործով: Նա կատարում է միայն այն, ինչ որ իւր հաւատին, դաւանանքին հակառակ չէ, այլ համապատասխան: Նա չի կարող զգալ այլ կերպ, կամենալ, կամքով արտայայտել, այլ կերպ: Զորօր. «Քրիստոնեայ հաւատաւորը, որ զգացմունքով ըմբռնում է, թէ ողորմածութիւնը հոգու փրկութեան ճանապարհներից մինն է, չի կարող իւրովսանն չօգնել աղքատին, տնանկին և որ առաւելն է, նա չի կարող աղքատի ու տրնանկի, որբի և այրու հացը խլել:

Հաւատն անգործնական լինել չի կարող. գործը ճշմարիտ, անկեղծ հաւատի անբաժան հետեանքն է: Ուստի ճշմարիտ հաւատաւորը ինչ որ զգում է, այն էլ կամենում է, կարենում է. նա հաստատակամ է:

Մեզ համար ըմբռնելի չէ, որ բուռն կերպով զգացող մարդը, այսինքն հաւատացողը, սիրողը, գթացողը, յուսացողը և այլն իւր հաւատը գործով չարդիւնաւորէ, ինչպէս որ ըմբռնելի չէ մեզ համար մի սիրող մայր, որ իւր զաւակին վտանգից ազատելու համար, ինքն իրեն վտանգի չենթարկէ, մի հայրենասէր զօրավար, որ պատերազմի դաշտիցը փախչի, մի կրօնաւոր որ անպաշտպան թողնի իւր տաճար, մի հովիւ՝ իւր հօտ: Որ որ կասէ, թէ զօրեղապէս հաւատում է,

բայց կամքով թոյլ է ու անկարող իւր զգացածն իրագործել, սուտ է ասում, մի հաւատաք. այդ նշանակում է հաւատն է թոյլ նրա մէջ:

Հաստատակամութիւնը որպէս վաւերացումն ազնւութեան, ինչպէս ասացինք, բղխում է նաև գիտակցութիւնից:

Ինչոր հաւատով մարդն ըմբռնում է զգացմունքով, նոյնը խորունկ գիտակցութեան տէր մարդն ըմբռնում է մտքով, տրամաբանական մտածողութեամբ: Գիտակիցը կամ իմաստունը առաջնորդում է ճշմարտութեան գաղափարով. այս նրա էութիւնն է, մարմնացեալ բնագղն է, որին հակառակ ընթանալ նա չի կարող: Ճշմարտութիւնը նախ և առաջ մտքի և իրականութեան ներգաշնակութիւնն է, ապա խօսքի և մտքի ներգաշնակութիւնն է: Երբ այս ներքին ներգաշնակութիւնը կայ իսկապէս գիտակցողի հոգու մէջ, նա չի կարող թոյլ տալ, որ նախ ինքը ճշմարտութեանը հակառակ ընթանայ, ապա չի կարող թոյլ տալ, որ ուրիշները ճշմարտութեան հակառակ ընթանան: Ուստի և գիտակցող, խորունկ գիտակցող մարդը, որ ըմբռնում է երեւոյթներն իրենց իսկական պատճառներով, չի կարող կամազուրկ լինել, գործով չարգիւնաւորել իւր գիտակցութիւնը, ճշմարտութիւնը: Նա անպայման հաստատակամ է:

Ով որ միամիտներին հաւատացնել է փոր-

ձում, թէ ինքը կամ այս ինչը շատ իմաստուն են, գիտակից են ճշմարտութեան, բայց կամքով թոյլ են ու չեն կարողանում գործով արգիւնաւորել իրենց փայլուն գաղափարները, նա սուտ է ասում. այդ նշանակում է, թէ ճշմարտութիւնը նրա համար դաւանանք չէ, մարմին և արիւն դարձած չէ, խորունկ գիտակցութիւն չէ, որի վրայ իմաստունը մեռնել իսկ պատրաստ է:

Արդ, զգալ ջերմութեամբ, գիտակցել խորապէս և ըստ այնմ կամենալ՝ կարենալ, կատարեալ մարդու յատկանիշն է: Այդ է ընաւորութիւնը, հաստատակամութիւնը մարդու:

Հայոց հայրապետը կոչւած է մի ամբողջ ազգի հոգին առաջնորդող ղեկավարը լինելու: Ազգի անհատները տարբեր կերպով են զգում, տարբեր գիտակցում, տարբեր կամենում: Հոսանք հոսանքի հակառակ է ընթանում, կամքերն իրար բաղխում են ու մէկ մէկով խորտակւում: Հայրապետի կամքն ամենէն անվկանդը, հաստատունը պիտի լինի անշարժ ժայռի նման, որի վրայ փշրուեն այն բոլոր կամքերի ալիքները, որոնք ջերմ հաւատից և պայծառ գիտակցութիւնից չեն բղխում: Հայրապետի կամքը այն լայնատարած գետը պիտի լինի, որ իւրմարմանդ ու հօջը ծոցն ընդունէ ու հետը տանի մնացեալ կամքերն՝ որպէս վտակներ:

Կամազուրկ հայրապետը ամենայն հոգմից

շարժւող, ամենայն ազգեցութիւնից դողացող մի եղկելի էակ է, որ կարող է խաղալիք դառնալ շրջապատի ձեռքում: Իսկ կամազուրկ հայրապետը միշտ իւր շուրջն է հաւաքում սինլքոր, շողորթթ, պորտաբոյծ, վատասիրտ արանց, որոնք իրենց էութեամբ ու մերձաւորութեամբ արատն են հայրապետութեան, անէծքն՝ ազգի գլխին:

Մեր հայրապետը պէտք է հաստատակամ լինի և որպէս մարմնացեալ ընտրութիւն լեռնանայ հայ ազգի առաջ որպէս փառք, օտարների առաջ որպէս պատկառանք:

VI. Արժանիքի յատկանիշները

Ե. Բնաւորութեան զօրութիւնը՝ ասացինք, խորունկ գիտակցութեան վրայ է հիմնուած: Իսկ գիտակցութիւնը, մտքի պայծառութիւնը, թափանցողականութիւնը զօրանում, սրւում, կատարեալ և յաղթական է դառնում ուսման միջոցով:

Կեանքը լոյս է. անթափանց խաւարում միայն մահն է թագաւորում: Այս յաւիտենական օրէնքին միայն Փիղիքական աշխարհը չի ենթարկւում, այլ և հոգեկան աշխարհը:

Եթէ մի անհատի, մի ազգի գլխում հանգած է, կամ դեռ վառուած չէ Մտքի լապտերը՝ նա երկար ճանապարհ կտրել չի կարող. նա իւր ու-

ղին տեսնել չի կարող և ոչ երկուտեք վխտացող վտանգներին խուսափել կարող է: Ուստի խաւարի մէջ խարխափելով՝ նա կամ պիտի ուղիղ ճանապարհիցը շեղուի ու որևէ անդունդի մէջ գտնի իւր գերեզմանը և կամ՝ որսորդահալած դառնալով, մտքով լուսապայծառ ազգերի շեշտակի նետովը խոցուի, որպէս ամերիկական մէկ յետամնաց Հնդիկ սպանական հրադէններու առաջ:

Կեանքը խաւար չի ընդունում. Հոգու լոյսը, մտքի ճաճանչաւորութիւնը նրա միակ ու բացարձակ օրէնքն է:

Լուսաւոր Մտքից հօր բան չկայ աշխարհում: Նա յաղթական է. Ժամանակի և Տարածութեան վրայ: Նա թափանցում է հին-հին ժամանակների ծոցը, նա շրջում է բիւրաւոր աշխարհներով՝ աստղերով լեցուն Տիեզերքի վրայ: Նա մի շերտ շողով հարիւրաւոր տարիների կրտրելիք ճանապարհը տեսնում, գծում է Ապագայի դաշտերով: Նա Ներկայի ամենազօր ճարտարապետն է. խորտակելով ամենայն՝ ինչ որ հին է, մաշուած, ցնցոտի, նա Անցեալից ջոկում է միայն կենսականը, Ներկայից՝ թարմը, Ապագայից՝ նորը, կախարդականը և իւր նորածն կառուցումներն է անում:

Ո՛չ գէն ու զօրք, ո՛չ փառք, ո՛չ թագաւոր, ո՛չ իշխան, ո՛չ հաստատութիւն, ո՛չ ոսկի ու ար-

ծաթ, ոչ կրօնք ու եկեղեցի, ոչ Կնչ, ոչ Կնչ չի գիմանայ լուսաւոր Մտքի առաջ, այլ կհալուի, կհոսի, կխորտակուի ամենայն ինչ Նրա շամփրումից, Նրա անեղ բաղխումից, ինչոր լուսաւոր Միտք չէ:

Լուսաւոր Միտքն Աստուած է և Նրա Հոգին է, որ շրջում է Քաօսի վրայ Արարչագործութեան տենչով տոգորուած:

Հայ ազգը իւր համայն էութեամբ, իւր հոգու բոլոր ընդարձակութեամբ իւր խնկանուէր զգացմունքներով պիտի ի գուճ դայ լուսաւոր Մտքի առաջ, պիտի իւր հոգու լապտերը վառէ Մտքի ընդարձակ խարոյկից, որ ապրի, որ չըմենի ու թաղուի խաւար մոռացութեան ծոցում:

Իսկ գիտութիւնը Մտքի լապտերի մէջ լեցւող իւղն է: Առանց գիտութեան, զարգացման իւղի, Մտքի լապտերը մշտավառ չի լինի, այլ առկայծող մի ճրագ, հանգչելու վտանգով բռնուած:

Արգ, եթէ լուսաւոր Միտք, պայծառ տեսութիւն կեանքի Օրինաց պահանջն է հայ ազգից և Նրա ամեն մի անհատից, ակներև է թէ այդ ազգի Գլուխը՝ Հայրապետը, որ կոչուած է իւր խնամոցը յանձնուած ազգի Հոգու առաջնորդը լինելու, ռահսորդը՝ գէպի կատարելութիւն, չի կարող լուսաւոր Միտք չունենալ, անդարգացած. ազէտ լինել: Նրա մտքի լոյսը որպէս փարօս պիտի փայլի կեանքի աղօտ ծովի հեռաւոր ափում,

ուր յառած ֆան հաւողներ շքերը, ուր ուղղութիւն բռնէ զէկը հաւի:

Ո՛րչափ անմիտ, Բնական Օրինաց հակառակ, խաւարի և մահուան դաշնակցութիւն է, երբ Հայոց հայրապետը մտքի լուսով տկար, ժամանակակից գիտութեան մէջ յետամնաց ու թերի է. Նա՛ որ կոչուած է եկեղեցու քարոզիչներին ուղղութիւն տալու, Հայ ազգի բարձրագոյն միջնակարգ և ստորին վարժարանները ղեկավարելու, լուսաւոր ազգերից Պոմէթէոսի ոգևորութեամբ լոյս—կրակ գողանալու և իւր հօտի մէջ սփռելու համար:

Բարձրեալն Աստուած հեռու պահէ մեր սիրական ազգին ազէտ, ժամանակակից բարձր ուսումից զուրկ, մտքի լուսաւորութեանը հակառակ ու նրանից երկնչող Հայրապետից: Այդպիսի Հայրապետը Հայոց թշուառ եկեղեցու վերջնական անկումն է: Ժամանակն այլ ես չի հանդուրժի ազէտ կաթողիկոսի:

Ուստի, հայ ազգ, քո ընտրելոյդ յատկանիշերից գերազանցը պիտի լինի Մտքի լուսաւորութիւն, որ ժամանակակից բարձր ուսմամբ է պայծառացած:

Իսկ մշտական սրտառուչ աղօթքը՝ իմաստուն մարգարէի աղօթքը. «Լոյս տուր, Տէր, աշաց իմոց, զի մի երբէք ննջեցից ի մահ»:

2. Սակայն որքան և առատ լինի իւղը կան-

թեղի, եթէ հնութիւնից դեղնած, մաշած կամ ճաքած կանթեղը մարում է, եթէ պատրոյկը հինցած ու փթած է, նրա լոյսն անբաւարար է մի ընդարձակ տարածութիւն ողողելու համար, նրա դալկացած, մահաւոր պլպլոցը հանգչելու նշան է: Ապա ուրեմն պայծառ, արեւոյ լոյս ունենալու համար անօթը պէտք է նոր, ջինջ, յըստակ լինի, պատրոյկը՝ թարմ:

Աշխարհիս վրայ ամենայն թարմութիւն թօշնում է ժամանակի շնչով, ամենայն ծաղիկ թարշամում, ամենայն ծառ փտում, ամենայն շունչ ու կենդանի հետզհետէ յետ ընկնում, նուազում, հնանում է:

Մարդն էլ հնանում է հարկաւ: Մարդու ֆիզիքական աճելութեանը գիտակ անձը բաջածանօթ է թէ՛ մարդու մարմինն իւր մանկութեան ժամանակ դալար ու թոյլ ընծիւղ մ է մեծ ծառի արմատին բուսած: Նա իւր պատանեկական հասակում բարձրուղէջ ելնում է դէպի վեր ջահիլ բարդու նման, առանց ոտների, ինչպէս մի սիրուն շիւ, նազանքով ճօճացող հովերու առաջ: Երիտասարդական հասակում նա իւր հպարտ ճակատը, իւր գանգրահեր գլուխը՝ պտղաբերութեան անդրանիկ ծաղկով զարդարած ծառի նման, դէմ է անում երկնքի արեւին ու անձրեւին, հովին ու հողմին, կենսունակութեան, ոյժի, եռանդի բոլոր նշաններով: Այրու-

թեան հասակում նա նման է ճիւղատարած, բազմատերեւ, լայնանիստ ծառին, որ տերեւերով պտուղներն է զրկած:

Ծերութեան հասակում նա նման է հինցած ծառի, որ մերկացել է իւր ծաղիկն ու տերեւ, պտուղն ու ոստեր. որի գանգացած լերկ գլուխը հետզհետէ դէպի հողն է խոնարհւում, իսկ փտած արմատում որդն է աշխատում:

Մարդու հոգու աճելութեանը գիտակ անձիցն էլ ծածուկ չէ, որ ֆիզիքական բնութեանը համապատշաճ է հոգեկան կարողութեանց վիճակը: Մանկական հասակում ձեւերն ու գոյներն են մանկան հոգին հետաքրքրող: Պատանեկականի մէջ, տիրողը վառ երեակայութիւնն է, որ փրուում է ֆանտաստիկ երևոյթները վրայ, որ ցնորքներն է զարդարում: Երիտասարդականի մէջ բղիւում է սիրոյ մաքուր ձգտումների, կենդանի հետաքրքրութեան, գիտութեան, փիլիսոփայութեան, անձնագոհ գործունէութեան աղբիւրը, որ եռանդի անեղ թափով հոսում է դէպի յառաջ: Այրութեան մէջ փառասիրութեան, հոշակի ծաւալով պապակում է մարդու սիրտն ու լեզուն, զօրանում է փորձառութիւնը, աւելանում եսականութիւնը, մտքի թռիչքը հասնում է այն անհեղ բարձրութեանը, որ երիտասարդական անփորձ՝ բայց մաքուր իդէալներն էին բազմած մի փոքր առաջ: Այրութեան հասակի վախճանական

կէտից սկիզբն է առնում ծերութիւնը, որի մէջ հետզհետէ ուժաթափ ծերունին հանում է իւր վրայից փառքի ծիրանին, մտքի պայծառութիւնը. դադար առնում եռանդի թափը, հանգչում երևակայութեան կայծը: Եւ ծերութեանը բաժին է մնում միայն աղօտ յիշողութիւններ անցեալից, տիրում է նրան «Ունայնութիւն ունայնութեանցը», մահու անսփոփանք ակնկալութիւնը և վերանորոգութեան մի աղօտ յոյս մի այլ աշխարհում:

Հասկանալի է ուրեմն թէ կեանքի անիւր թափով թաւալող հասակներն են եռանդոտ երիտասարդութիւնն ու հեռատես, փորձառու այրութիւնը, որից դեռ չէ հեռացել եռանդը, աշխոյժն ու աւիւն:

Արդ, մեր բերած օրինակի խօսքերով պիտի եզրակացնենք թէ՛ որպէս զի կանթեղը բոցավառ լինի, բաւական չէ իւղի աղնութիւնը, այլ պէտք է նաև նոր կանթեղ, թարմ պատրոյկ:

Որչափ և հայրապետը գիտութեան լոյս շտեմարանած լինի իւր մէջ, այնումենայնիւ այդ լոյսը գրուանի տակ թաքցրած ճրագի կնամանի, եթէ հայրապետը ծեր է, հինցած, մարմնով խախտեալ, եռանդից թափուր:

Չէ, այդպիսի հայրապետից, ծեր հայրապետից օգուտ չկայ, այլ լոկ փռատ միայն: Ի՞նչ օգուտ պատերազմի դաշտն ելած հմուտ զօրավա-

րից, որի ձեռքերն անզօր են նիզակ ճօճել, վահան բռնել, անձնական օրինակով ոգևորել զօրքը, որի աչքը տկար է թշնամու հնարքները տեսնելու համար:

Չէ, հայ ազգ՝ յուշ լիցի բեզ ծերութեան օրերունքն ընտրուած քո սակաւակեաց հայրապետ. ներիդ թողած աւերն ու սրտաբեկութիւնը յուշ լիցի քեզ: Հեռու անզօր ծերութիւնից. քեզ երիտասարդ, այրութեան հասակը նոր թեւակոխած հայրապետ է պէտք:

Հեռու քեզնից ծերոց անմիտ առարկութիւնը, թէ իմաստութիւնը միայն ծերութեան մէջն է: Հեռու հանգուցեալ ծերունու հաւուրց խօսքը թէ. «մօրուքին նայելու է, թէ ճերմակ մազ կ'ա՞յ»: «Ալիք մարդոյ՝ իմաստութիւն իւր» ասել է ճշմարիտ իմաստունը: Ով իմաստութիւն, գիտութիւն, շնորհք, եռանդ ունի, նա՛ թէև երիտասարդ՝ բայց աշխարհի փորձառութիւնն ունի: Մեր երջանիկ հայրապետաց շարքին մէջ ամենէն բեղմնաւորը երիտասարդ հայրապետներն են եղել, որոնք 30—40 տարի ազգ ու եկեղեցի են կառավարել:

Թողէ՛ք հանգիստ առնի հայ ազգը իրար ետևից ծերունի հայրապետներ թաղելուց, անիշխանութեան կործանիչ շրջաններ բովէքով շարելուց: 30—40 տարի հայրապետութիւն անելու մի հասակ ընտրեցէ՛ք, որպէս զի իրար ե-

տեից հայրապետ դառնալու անմիտ տենչը, որ յետին ժամանակներս այնչափ վարակիչ է դարձել, հանգչի, մեռնի մեր ծերունի եպիսկոպոսներու մէջ, որք «զանձինս ընծայեցուցանեն», որոնք ուզում են անպատճառ հայրապետ մեռնել:

Հայ ազգ, քո հայրապետիդ մի յատկանիշը երիտասարդութիւնը պիտի լինի:

VII. Արժանիքի յատկանիշերը

է. Յայս վայր մեր շարած յատկանիշերը սանդուղքի վարի աստիճաններն են, որոնց վրայով Հայրապետը բարձրանում է գէպի իւր փառապանծ գահը: Իսկ գահի վրայ նա սկսում է փայլիլ իւր իսկական փայլով, որ կոչւում է վարչական շնորհ կամ՝ քաջ հովուութիւն:

Այս յատկանիշի վրայ մենք մի փոքր երկար կանգ կառնենք:

«Հանճարները ծնւում են» հին ասացուածք է: Կանոնաւոր ուսումը, զարգացումը աճեցնող անձրեն է, ջեռուցանող արփին է այն սաղմի, որ ի ծնէ զրուած է հանճարեղի հոգու մէջ: Յիրաւի առանց գիտութեան լուսոյ այդ սաղմը չի զօրանայ, բայց այն էլ ճշմարիտ է, թէ գիտութիւնն ու արուեստը հանճարեղ չեն դարձնի մարդու, եթէ Տիրական Շնորհաց սաղմը ի բնէ

չկայ նրա հոգու մէջ: Երբ այս երկուքը միասին են, այն ժամանակ մարդը հանճարեղ է:

Հանճարը ուր էլ լինի՝ հանճար է: Հանճարեղ բանաստեղծը ծովերի վրայ արշաւող ալիքները դիտելիս, թէ նրանց ջինջ հայելու մէջ նայելիս. լերանց բարձունքներու վրայ վաղ առաւօտու վարդազոյն շողի ու ցօղի համբոյրը դիտելիս, թէ լուսնկայ խաղաղ գիշերւայ գեփիւռի ու տերէների շշուշը լրտեսելիս. դու մարտի դաշտի արեան ճապաղիքի դիմաց, թէ յաղթական փողերու ձայների առաջ, ամենուրեք բանաստեղծ է, հանճար է: Բնութեան ու կեանքի զօրեղ երևոյթները, խորհրդաւորութիւնը, մարդկային կրքերի բաղխումը խորապէս տպաւորւում են իրենց մեկին ու իսկական գոյներով բանաստեղծի հոգու վրայ, իբրեւ գեփիւռի թև հալում են նրա քնար սրտի լարերին, ուսկից մենք աղո՛ւ, սրտայոյ՜դ մեղեգին ենք լսում եռացող յուզմունքից տրոփող սրտով:

Հանճարեղ գերասանը՝ որի հոգեկան աշխարհը արձագանքներ ժողովող և թափով ցրւող անդնդախոր ձորերու կնձանի, մարդկային զօրեղ կրքերի մաքառումները վերարտադրելիս՝ ամենայն տեղ, ամենայն բեմի վրայ, ամենայն ժողովրդի առաջ հանճար է:

Հանճարեղ զօրավարը՝ դիցուք մի Յուլիոս կեսար, մի Աննիբալ, մի Աղէքսանդր Մակեդոն-

նացի, Գաղղիոյ դաշտերու վրայ թէ Ալպեան սարերի լանջերին, Բալքանի հովիտներում թէ Պարսկաստանի ու Հնդկաստանի սպառներում ու անապատներում պատերազմելիս, հանձար է նա ամենուրեք:

Հանձարեղ հոգետորը կրթական ամբիօնների թէ տաճարի բեմի վրայ, դատարանի դահլիճում թէ պատերազմի դաշտում, հերոսի փառաց թէ նահատակի դազաղի առաջ, հանձար է նա ամենուրեք: Եւ այլն...

Այդպիսի հանձարեղութիւն է նաև վարչական շնորհաց ունակութիւնը:

Հանձարեղ վարիչը, կամ կառավարիչը, դեկավարը նոյնչափ յարգանաց, երկրպագութեան արժանի է, որչափ միւս հանձարեղները, եթէ ոչ աւելի:

Նոյն իսկ աւելի ենք ասում, վասնզի հանձարեղ վարիչը քանքարաւոր մշակողն է այն հողի, որի վրայ միւս հանձարներն են աճում: Պէրիկլէսի դարու հանձարները չէին լինի, եթէ Պէրիկլէսի նման հանձարեղ վարիչ չլինէր: Հայոց աշխարհում ոչ թարգմանչաց չնաշխարհիկ խումբը կլինէր, ոչ ոսկէղինիկ գրականութիւն, ոչ Վարդանանց պատերազմ ու Վարդանանք՝ եթէ Ս Սահակ Պարթևի և Վռամշապուհ արքայի հանձարը չը բոցավառուէր հայոց արքունիքում և Հայրապետական Աթոռի

վրայ: Ոչ Օյեամա, ոչ Տօղօ, ոչ Կուրօկի, ոչ Նօգի, ոչ Նօձու կը լինէին այսօր ճապոնական կեանքում, որոնք, Մագոդ Արեգական աշխարհը փառքով պսակեցին, եթէ Մուցցիխիտօ թագաւորի շնորհաց լապտերը 40 տարի շարունակ կախուած չլինէր Ճապոնիայի վրայ:

Շնորհալի վարիչը միւս հանձարներու նման իւր հետն աշխարհ է բերում հանձարեղութեան ունակութիւնը: Սա էլ այն աննման շարքիցն է, որոնց երկինքն է առաքում ազգերին ու աշխարհին իբրև Բարձրագոյն Օրհնութիւն:

Հայ ազգը իւր գոյութեան ընթացքում բոլոր հանձարեղութիւններից ամենէն սակաւ վարչական շնորհաց հանձարեղութիւնն է գնահատել: Մասամբ գուցէ այն պատճառով, որ իւր քաղաքական վիճակը առիթներ քիչ է ընձեռել, որ ազգը վարչական հանձարներ ստեղծէր իւր գլըկէն: Բայց՝ մեր կարծիքով, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ հայ ազգը իւր ժառանգական ունակութեանց մէջ ի բնէ այդպիսի մի ըաց ունի, մի կոյր աչք, որ վարչական շնորհքը տեսնելու ընդունակութիւնից զուրկ է, որով և մեծապէս տուժել է:

Կայ և մի այլ՝ զուտ հոգեբանական պատճառ: Հայ ազգը տպաւորուող, դիւրափոփոխ մի խառնուածք ունի: Նա լուրջ այն զօրեղ տպաւորութիւններով է ոգևորւում, որոնք անմիջապէս

ազդուժ են նրա արտաքին զգայարանքների վրայ: Բանաստեղծի քնարը վայրկենապէս դիւթում է նրան, դերասանի խաղը շարժում է նրա հոգին սնմիջապէս: Երգչի տաղը թովում է նրա լսելիքը: Գեղարուեստական պատկերը՝ շոյում նրա աչքը:

Մինչդեռ հանճարեղ վարիչն անմիջապէս տպաւորութիւններ գործելու հնար չունի: Նրա աշխատանքը գոնփակ է կատարում, առանձնութեան մէջ, հեռու ժողովրդի զգայարանքներից: Նրա թափած քրտուկներ, ցանած սերմեր երկրագործի քրտուկին է նման, որոնք անմիջապէս չեն պտղաբերում, այլ երկար ժամանակ քնում են հողի ծոցում թաքնուած և ապա ընձիւղ տալիս ու բարձրանում և շատ անգամ լոկ այն ժամանակ, երբ այլ ևս վարիչը չկայ:

Վարչական հանճարն ըմբռնելու և գնահատելու համար մտքի առաւել լոյս պէտք է, քան ինչ որ հայն ունի:

Հասել է ժամանակը, երբ հայը պարտական է վարչական հանճար կարօտիլ, որոնել՝ ինչպէս ծարաւի եղջերուն աղբիւրն է որոնում ու գրտնել, եթէ ուզում է ապրել, եթէ ցանկութիւն ունի յառաջ գնալ կատարելութեան ճանապարհով:

Մեր ազգի կրօնական, բարոյական, անասական, քաղաքական, կրթական վարչութեանց

դեկը, կեանքը վերապահել է հայոց հայրապետին: Ուստի ժամանակակից հայրապետը միայն որոշ գաղափարների վարդապետը չէ, այլ շատ բարդ աշխատութեանց պարտքով ծանրաբեռնուած, որի բեռը թեթեւանալ, տանելի դառնալ կարող է միայն վարչական Տիրաշնորհ Հանճարով:

Որպէսզի կարողանանք զգալ, զգալ մեր հոգու համայն նրբութեամբ, թէ որչափ կարեւոր է մեզ վարչական շնորհքով օժտեալ հայրապետ, մենք պէտք է գէթ հակիրճ կերպով ծանօթ լինենք մեր կեանքի, մեր օրերու այն հրատապ խնդիրներու հետ, որոնց նոր Միտքն է հրապարակ նետել, որոնց բանալին, լուծումը հայրապետի ձեռքումն է:

Մի փոքրիկ միջանկեալ, որ մեր ակնարկած խնդիրներու հիմքումն է գրուած:

Իմաստասէր Դեկարտի հետ պիտի համաձայնինք ու ասենք, թէ բնութեան, կեանքի բոլոր երևոյթները խաբուսիկ են և միայն առաջօր. նրանք իրապէս գոյութիւն չունին, այլ զգայարանական խաբկանք են, ցնորք, երազ: Բայց մի բան, որի գոյութիւնը ժխտել չենք կարող, այդ Միտքն է, որով քննադատում ենք. դա կայ միայն:

Այս տեսութիւնն ընդունելով՝ պիտի յարմարուինք Մտքի ցուցումներին: Բանականու-

թեան ցուցումներին, որ միևնոյն Աստուածային ցուցումն է, վասնզի Աստուծոյ գաղափարը ըմբռնելու, նրան մերձենալու, իմանալու միակ ճանապարհը Միտքն է:

Միտքը յարաշարժ է, յարաճուն. նա չի կանգնում, նա աճում է, զարգանում, փոփոխւում: Իւր փոփոխութեամբը նա փոփոխութիւն է յառաջ բերում կեանքի ձևերի մէջ. ինչ ձև, ինչ գաղափար որ հին էր, հին մտքին համապատշաճ և սիրելի, նորին հին է թւում և անպատշաճ և սիրելի, նոր մտքին, նոր ձևեր է պահանջում: Հնից ինչոր նորի համար իւր փայլը, գեղեցկութիւնը չի կորցրել, ինչպէս մի ոսկեղէն հնութիւն, ինչպէս մի թանկագին անմաշ ադամանդ, նորը զայն պահում, իւր գոյնով զարգարում, փայփայում է:

Մարդկային միտքը մի խորունկ անգիտակից խաղաղութեան մէջ, որպէս երազում, մերթ ընդմերթ կեանքի նոր ձևեր է յղանում ու դարերի յղութիւնից յետոյ՝ երկունքով է բռնւում, որ ծնանի:

Մեր օրերը մտքի երկանց օրեր են. երկունքի ցաւով է բռնուած մարդկութեան միտքը: Նա ճիշ է արձակում, նա հառաչանքներով լըցնում է աշխարհը, նա ուզում է մանուկ ծնանիլ:

Մեր ազգն անմասն չէ այդ երկունքից: Նրա

միտքը մեր կեանքի, մեր եկեղեցու մէջ նոր պայմաններ, նոր ձևեր, նոր գաղափարներ է պահանջում, նոր լուսաբանութիւն հնի:

Բայց որովհետև Միտքը միշտ առողջ զաւակ չի ծնանում, այլ երբեմն հիւանդ և մերթ մեռեալ իսկ, ուստի և նրա պահանջների մէջ կան և անմիտ ու կորստաբեր պահանջներ, որոնք ժամանակակից առողջ մտքին համապատասխան չեն:

Հայոց Հայրապետը իբրև վարչական շնորհքով լի բժիշկ, պիտի օգնութեան գայ մտքի երկունքով տանջուող հայ ազգին և եկեղեցուն. խորունկ ուշադրութեան առնելով նրանց պահանջները, պիտի կարողանայ ջոկել լաւը վատից, առողջն հիւանդից և բաւարարէ:

Շարենք այստեղ մի քանի կենդանի պահանջներ, որոնք իբրև երկունքի ճիշ են հնչում մեր կեանքի մէջ, հայրապետի ականջին:

1. Իւրաքանչիւր ազգ իւր կրթական հաստատութիւնները յարմարեցնում է իւր ժամանակի պահանջներին. այդ պահանջներով է կազաւարում ուսանող սերնդի հոգին: Մինչդեռ մեզ օտար, մեր կեանքին անյարիր մտքերի անմարսութիւնը մի մտաւոր փորցաւով վարակել է այժմ մեր վարժարանները և նրանցում մի քաօս է ստեղծել:

Մենք կարծում ենք, թէ դրսի դիւանագի-

տութեան և ներսի անմտութեան ուսմանը ու
ցաք ու ցրիւ եկող հայ սրտերը պէտք է ժո-
ղովել, միացնել, մի հայկական հոգեկան աշխար-
հի ամբողջութիւն կազմել, միակերպ, միաձև,
միահոգի վարժարանների միջոցով, յեղյեղելով
նրանցում ուսման սէր, վսեմ գաղափարների ա-
նուշ ցնորքներ, հայ խոսքանցող անդամատանի
վրայ աշխատելու ոգևորութիւն:

Բայց այլ բան ենք տեսնում: Մեր վարժա-
րաններում ամենայն բան կայ՝ բացի միօրինա-
կութիւնից, իրական լուրջ աշխատանքից, ոգե-
ւորութիւնից, հայրենասիրութիւնից, եղբայր-
սիրութիւնից, պարտաճանաչ ուսուցչութիւնից
և ջանասէր աշակերտութիւնից: Մօսքի փքուն
ձևեր, ճոռոմ գարձուածներ օտար բառերով հա-
մեմած (որոնք գիտնականութեան նշանն են
մեր թշուառ օրերու), որպէս գատարկ պղինձ հըն-
չում են դպրոցական ամբիօններից և ատելու-
թեան, բաժանական հոգով թունաւորում մեր
ապագայ յոյս պատանիների մաքուր հոգին:

Այսպիսի վարժարաններից մեր ազգի պա-
հանջները լրումն չեն ստանայ:

Հայրապետի վարչական հանճարը պիտի
շրջի վարժարաններու վրայ, նրա ձեռքը պիտի
ջուրկէ ազնիւ կաւ և նրանց համար խոհական և
ժամանակակից կաղապար շինէ, որպէս ճարտա-
բարուեստ բրուտ:

2. Ազգի մի մասը լուսաւոր կուրութեամբ
երեսը շուռ է տուել իւր եկեղեցուց. նա եկե-
ղեցու մէջ ժամանակակից պիտանութիւն չի տես-
նում: Ուստի և բարոյապէս, կրօնապէս ու սո-
տեսապէս փաստում, քայքայում է եկեղեցին:

Ծայրայեղ են այս հակաեկեղեցական հոսան-
քի սրընթաց արշաւանքները, բայց նրանք մի
այլ՝ հակառակ ծայրայեղութեան պատասխանն են:

Կարելի չէ այդ ծայրայեղութեանց մէջ չը-
տեսնել նաև արդար պահանջներ:

Մեր եկեղեցու բարոյական շէնքը, նուիր-
ապետութիւնը շատ է մամուռու անգործու-
թեան, ծուլութեան, տգիտութեան, թուլամոր-
թութեան, շահասիրութեան, եսականութեան
մամուռով: Ուստի և մամուռից ազատ, մէջէմէջ
սակաւ մասերն ընդհանուր տեղի (ֆօն) վրայ
էլ աչքի չեն ընկնում: Այդ պատճառով էլ միւս
ծայրայեղութեամբ կուրացած բանականներն ու-
ղում են մամուռն այրելու համար ամբողջ շէնքը
կրակ տալ:

Հայոց հայրապետի վարչական հանճարը
պիտի կարողանայ մամուռ մասերն այրել, մա-
քուր մասերը խնամել, վերանորոգութեամբ
փայլ տալ մեր նուիրապետութեան:

3. Ժողովրդի արթնցող միտքը արգարապէս
պահանջում է, որ ազգից թէ օտարից մնացած
եկեղեցական կալուածները շահագործւին, խնամ-

ւին յօգուտ և ի պայծառութիւն եկեղեցու և ազգային հաստատութեանց, որոնց մուրացիկ վիճակը ցայսօր որպէս մեղք է ծանրացած նուիրապետութեան վրայ:

Հայրապետի վարչական հանձարը պիտի կենսագործէ Մայր աթոռի և եկեղեցեաց տնտեսական մեռելութիւնը և ազատէ նրանց կորաքամակ մուրացկանութեան արհամարհելի մաղախից:

4. Մեր եկեղեցին իբրև հաստատութիւն իւր կարգապահութիւնը պիտի ունենայ: Սակայն յայտնի է ազգին և յայտնի եղաւ օտար աշխարհներին, թէ կարգ, կանոն, օրէնք, չափ, սահման ստորագրելոց և իշխանաւորաց համար իսպառ վերացել է մեր Մայր Աթոռից, ապա ուրեքն և բոլոր եկեղեցիներէից:

Գրգ դարու կաթոլիկ եկեղեցու ականաւոր հայրերից մինն ասում է թէ «կարգապահութիւնը, զիսցիպլինան Աստուած է»: Այդ Աստուածը մեր եկեղեցուց երես է թերել ու հեռացել, մատնելով եկեղեցին պատահականութեան ձեռքը:

Այս վիճակն իրաւամբ արհամարհելի է դարձնում եկեղեցին ծայրայեղ հակաեկեղեցականների համար, վշտով համակում է եկեղեցասէրների հոգին:

Հայրապետի վարչական հանձարը պիտի վերանորոգութեամբ հնի, ստեղծագործութեամբ

նորիկարգ, օրէնք մտցնէ եկեղեցու ծոցը, պէտք է բաւարարութիւն ստանայ ազգի արդար պահանջը, որպէսզի եկեղեցին պատկառելի դառնայ և՛ եկեղեցասէրի և՛ եկեղեցատեսցի և՛ օտարաց համար:

5. Ամենայն քրիստոնեայ եկեղեցու միակ և հզօր զէնքն է *կենդանի խօսքը*, «բանը», որ Աստուած է: Սակայն Հայոց եկեղեցին խուլ ու համր է դառել վերջին ժամանակներում: Ժողովուրդն ամենայն տեղ, ամենայն խելօք ու մոլոր քարոզ լսում է, որոնք ժամանակակից պահանջների շուրջն են պտտւում, բայց ոչինչ չի լսում եկեղեցու բեմից: Այդ լռութիւնը անզգալի կերպով համոզում է նրան, թէ յիշաւի եկեղեցին ինքն իւր վրայ խաչ է քաշում:

Հայոց հայրապետի վարչական շնորհքը եկեղեցու հովուութիւնը, քարոզչութիւնը պիտի կազմակերպէ, ուղղութիւն պիտի տայ նրան ժամանակակից պահանջների համեմատ, որոնք նոր լուսաւորութեամբ բակ կապեն Աւետարանի սգադափարների շուրջը:

6. Այրի քահանաներու կրկնամուսնութեան խնդիր է առաջ բերել ժամանակը: Որչափ և ազգի մի մասին խորթ թուի այդ հանգամանքը այնուամենայնիւ խնդիրը հասունացած խնդիր է և խոհեմ կարգադրութեան կարօտ:

Հայոց հայրապետի վարչական շնորհաց լոյսը

չորեքկուսի պիտի լուսաւորէ այս խնդիրը և պատշաճաւոր ելքը գտնի:

7. Կուսակրօն եկեղեցականութեան մէջ ու նրանց վերաբերութեամբ յառաջ են եկել նոր պահանջներ: Վանականներից շատերի դասալիք լինին ու աշխարհականաց կարգ մտնելը մի նոր երևոյթ է: Իսկ երբ ժողովուրդը դասալիքին իւր գիրկն է ընդունում, պաշտօններ տալիս, փայփայում է, այդ նշանակում է, թէ կուսակրօնութեան կեանքի մէջ փոփոխութիւններ մտցնելու պահանջն էլ է ծլել:

Որքան և ցանկանանք հին ձեւը պահել, եթէ յիշաւի այդ ձեւը հինցել, նոր մտքի, նոր պահանջի դէմ կենալ չենք կարող: Նա իւր հոսանքով կը քշէ, կտանի հինացածը, եթէ Հայրապետի հանձարը չփութայ վերանորոգութեամբ յառաջ ընկնել հոսանքից:

Ընդհատում ենք օրինակների շարքը: Վերանորոգութեան կարօտ շատ խնդիրներ կան. պետութեան և հարեան ազգաց հետ յարաբերութիւնները շնորհքով պահպանելու խնդիր, հայ պատրիարքութեանց հետ սերտ յարաբարութիւններն ու ազգային միութիւնը պահպանելու խնդիր, քահանայութեան տնտեսական խղճուկ դրութիւնը բարւոքելու խնդիր և այլն և այլն...

Այս բոլոր խնդիրներին լուծումն տալ կարող է միայն Հայրապետի վարչական հանձարը:

Ի դէպ. հանգուցեալ հայրապետը մի քանի խնդիրներ լուծելու փորձն արաւ, կանանց հաւասար ձայն տալու խնդիր, այրի քահանաների կրկնամուսնութեան խնդիր, ազգային ժողովի խնդիր, ամուսնական հասուհիախնդիր և այլն: Բայց և ոչ մէկն այդ խնդիրներից չլուծեցաւ. կեանքն ու տիրող օրէնքն ի չիք դարձուցին նըրանց. ոչ մի վերանորոգութեամբ չպայծառացաւ մեր կեանքը, մեր եկեղեցին, ընդհակառակն ամեն ինչ տակն ու վրայ եղաւ, վայրիվերոյ մնաց, հինը քանդուցաւ, տեղը ոչ մի շնորքով բան չգրւեցաւ, մեր հոգիներին լո՛ւ դատարկութիւն բաժին մնաց:

Ազգը բողոքեց այդ օրինակ, այդ ձեւի վերանորոգութեան դէմ, ուր խոհականութիւնն ու հանձարն էր պակաս: Մենք իսկ բողոքող շարքի մէջ մտանք, որ հանձարեղ վերանորոգութեան այրող ծարաւն ենք զգում. մենք որ 1905 թ. Տփլիսի մի այրի քահանայի խնդրանօք այրի քահանաների համար յանուն Վեհափառ կաթողիկոսի կրկնամուսնութեան խնդիրն ենք դրել, բուն կերպով բողոքեցինք այն անշնորք ձևի դէմ, որով կամեցան լուծել խնդիրը և գործի յաջողութեան գլխին նոյն իսկ քար ձգեցին:

Երբ բրուան ինձ համար մի սիրուն անօթ շինելու շնորհքը չունի, չպէտք է նախ իմ ունեցած անշնորհքը կտարէ, առանց որոյ ես չեմ

կարողանայ ապրել գուցէ:

Արդ, ինչպէ՞ս պիտի այս խնդիրները, այս վերանորոգութիւնը կատարէ հանճարեղ հայրապետը: Միթէ անձամբ կարող է նա ամենուրեք լինել, ամեն ինչ ժողովել, ամեն ինչ միայնակ տնօրինել:

Ոչ. հանճարեղ վարիչների շնորհաց փայլն հէնց այստեղ է երևում իսկապէս, երբ նա իւր շնորհաց մասունքներով զարգարւած գործակիցներ է ընտրում. լուռ, կաբինէտի աշխատողներ, հեռու աղմուկից ու ժխորից, որոնց յանձնում է յանձնաժողովներով՝ ըստ շնորհաց տեսակի և ձեռնհասութեան, ուսումնասիրել, քաղել, լուսաբանել խնդիրները բազմակողմանի կերպով, ապա բոլոր յանձնախմբերի առաջը քննել և լըրացնել, արդիւնքները ներկայացնել լուսամիտ հայրապետին, որ ուղղութիւն տայ գործին. դեռ խնդիրները լոյս չհանած պատրիարքութեանց խորհրդարանների խորհրդածութեանն առաջարկէ, տիրող օրինաց հետ համաձայնութիւններ հաստատէ, ապա թէ հրապարակ գրուի խնդիրը և հօգոր կամքով իրականանայ:

Ընտիր գործակիցներ ծնանողը, յառաջ մղողը հանճարեղ վարիչի հոգին է, որ գործիչների տիպար, դաս, շխալ է ստեղծում: Վայ այն վարիչին, որ անկարող է շխալ ստեղծել:

Ազգերի պատմութիւնը իսկապէս հանճարեղ

մարդկան կենսագրութիւնն է. ոչ մի յառաջագիմութիւն ամբողջով չի սկսւում, այլ հանճարեղ անհատներով: Գտէք գուք հանճարեղ վարիչ, նա ինքը արժանաւոր գործակիցներ կըստեղծէ, վերանորոգութեամբ թարմութիւն կը տայ մաշւած, խլխւած կեանքին: Եւ «որքան աւելի հանճարեղ է նորոգողը—նովատոր—նոյնքան կատարեալ և պայծառ կերպով է արտայայտում նա իւր ժամանակի իդէալներ» (Լ. Սինիցկիյ):

Ապա ուրեքն, Հայ Ազգ, մեր հակիրճ խորհրդածութիւններիցը դու պիտի համոզուիս թէ քո Հայրապետիդ արժանեաց գերագոյն յատկանիշները պիտի լինի վարչական հանճարեղութիւն, վարչական շնորհալիութիւն, որ նոյն է թէ քաջ հովուութիւն:

ԻՍԿ ԴՈՒՔ ՅԵՏ ՔԱՇՈՒՆՅԷՔ

«Հերոս ժողովուրդը հերոսներ է ընտրում եւ նըջանիկ է. ստրկահոգի կամ վատմար ժողովուրդը կեղծ — հերոսներ է ընտրում. այսինքն սրիկալ խարեբալին հերոսի տեղ է դնում եւ ապերջանիկ է»:
(Աարէլլ):

Մեր խորհրդածութիւններից ակներև է, թէ Հայ ազգի անլուր տառապանքները երկու

հերքին հիմնական պատճառ ունին. նախ և էականն այն է, որ մենք՝ թէև մեր «ախտացեալ ոչխարն այլոց առողջ գազանի հետ փոխանակողը չենք» բայց մեր հոգու խորքում զգում ենք, զգում ենք աղիքների գալարումով ու սրտի մոմոռուով թէ մաշուած, ստրկահոգի, ախտաւոր ժողովուրդ ենք, ուստի և հերոս մարդիկ մեր գրկէն արտադրելու բարոյական զօրութիւնը չունինք:

Ի՞նչ բերք, ի՞նչ ատոք հասկ կարող է տալ խոպանացած հողը. ի՞նչ հերոս, ի՞նչ հանճար կարող է արտադրել ստրուկ ժողովուրդը, ըստրուկ իւր կրքերի, ստրուկ բռնութեան, ստրուկ սնափառութեան: Մի՞թէ տատասկից՝ թուզ. փշից խաղող: Ի՞նչ թովիչ արձագանք կարող է լսել իւր խռպոտ ձայնից մի հիւանդ ժողովուրդ. և ի՞նչ է գործիչի ձայնը, եթէ ոչ ժողովրդի ձայնի արձագանք: Ի՞նչ ազատ, վեհ, սուրբ գործիչ կարող է յառաջ բերել իւր ծոցից մի փրժուն, ստրկամիտ, անսուրբ ժողովուրդ:

Ազագուն հասկի հատիկը ցամաք կլինի. նիհար կովի հորթը՝ նուազ. և լեցուն, ատոք հասկերն ու գէր հորթերը, ըստ տեսլեանն Յովսէփու, պիտի կուլ տան, լափեն ցամաք հատիկն ու նուազ հորթին:

Յայտօր Հայ ազգի արտադրեալներն ու ընտրեալները մեծ մասով ազագուն հասկ, նուազ

հորթ են եղած, ուստի և միշտ կուլ գնացած այլոց գէր ցուլերուն, կէտ ձկնհրուն:

Ո՛հ, այդ մեղքը երկաթի գրչով փորագրուած է Ասքանազեան տոհմի կրծքի տախտակի վրայ. ուստի և մեր «ընտիր նախնիք» գրեթէ բան չը թողին մեզ, այլ բանաստեղծի արդար գայրութով քարերին զարկուող ու բեկուող քնարից լոկ մի հառաչանք, որ ամենուս հառաչանքն է. «Ի՞նչ թողին մեզ մեր քաջարի գոված նախնիք»:

«Լացի, ողբի անփառունակ մի հայրենիք».

Եւ այդպիսի գործիչ նախնիք ընձեռողը, այդպիսի հունձ անողը իւր առատ սերմածից ինքը՝ Հայ Ազգն էր, ծնանող հողը, սերմնացանն ու սերմը, սկիզբն ու վախճան, այբն ու քէն բոլոր հայ գործիչների:

Իսկ այսօր եղկելի Հայը ինքզինքն այնքան մաշել, հիւծել է մտաւորապէս, հոգեպէս և բարոյապէս, որ երբ իւր սպանիչ և ինքնասպան անտարբերութեան քունը արտեանունքներից թռթուելով՝ փորձում է աչք բանալ, որոնել արժանաւոր գործիչ, գոնէ մէկ հատիկ իսկական կաթանաւոր գործիչ, գոնէ մէկ հատիկ իսկական կաթողիկոսացու, այն էլ չի գտնում. որոնում է եղածների մէջ ու դժուարանում է ընտրել: Վայ քեզ, տառապեալդ, և խախտեալդ, թշուառ Հայ, սերմանած, տնկած Պարտէզդ ես մտել, ուզում ես քաղցրահամ պտուղ ձաշակել ու չես գտնում. դառն են, կնքի դառն: Ինչպէ՞ս սիրտդ չի պատ-

նում վշտից: Մինչդեռ այնքան շատ պիտի լինէին արժանաւորները, քաղցրահամները, որ արժանաւորներից արժանաւորագոյնը ընտրել դժուարանայիր և որն էլ որ ընտրէիր, չգղջայիր:

Այս օրերուն հասանք, վասն զի «Զէինք հասկանում, թէ աշխարհումը, կեանքի մէջ կայ Աստուածայինը և կամ թէ չէ մենք լոկ անբացատրելի անմտութիւն ենք. Զէինք հասկանում, թէ կայ Աստուած, ինչպէս որ կայ և՛ Մամօնայ և՛ Սատանայ և Մեղկութիւն և շողոքորթ կիսակրթութիւն և դատարկաձայն Պարծենկոտութիւն»:

Բայց արդ մենք հաւատում ենք՝ և չենք կարող չհաւատալ, այլապէս սարսափից ու վշտից մեր շունչը պիտի քարանար մեր կրծքի մէջ, թէ Մեծ Դժբաղտութիւնն եկաւ հասաւ Հայ Ազգի գլխին, որ նրան հանէ Ձևականութիւնից, Կեղծիքից, Անտարբերութիւնից, Ստրկութիւնից ու փոխադրէ Անկեղծութեան, Ոգևորութեան, Հայրենասիրութեան Սուրբ Խորանը:

Այժմ ազատ է մեր լեզուն, ազատ է մեր հոգին: Հոգեկան ազատութեան հողմերը փչում են մեր հայրենիքում երիտասարդական ուժգին թափով: Նրանք վանում են մեր կեանքից աճիւնացածը, մոխրամածը, հինը, դեղնած տերևը, թօշնած ծաղիկը: Յիրաւի նրանք փչում են հակառակ հոսանքներով, ուստի և մերթ ընդ մերթ չոր խով-

ւի հետ և դալարն են ջարդում, այրում, բայց հոգ չէ. մոլորութիւնը կանցնի, Դարաւոր Կաղնին իւր տեղը կմնայ և հողմերն իրենց կատաղութիւնը թողնելով մայրասէր՝ որդու նման պիտի զեփիւռի փոխուին ու անոյշ շշունչով իրենց Մօր՝ ազգային դարաւոր Կաղնու վարսերը շոյեն ու Նրան պլուին: Ախ անոյշ երագ...

Հայ ազգի անլուր տառապանքների երկրորդ պատճառը իրենք՝ անարժան ընտրելիներն են, անարժան գործիչներն են եղել ու են:

Տգեղաբար օգտուելով հիւանդ ազգի հոգեկան ոյժերի թուլութիւնից՝ նրանք, այս անարժանները՝ արժանիքի վերարկուով իրենց ներքինը ծածկելով ասպարէզ են մտել այն ստորացուցիչ, դատապարտելի զիտակցութեամբ թէ անտարբերութեան խորշակով թօշնած Հայը չի վանի նրանց ասպարէզից, այլ նոյն իսկ կընտրէ, կընդունի, կհամակերպի որ Բահադի երկրպագուն Բարձրեալի Տաճարը մտնի: Սրանց հոգին երբէք չէ բարձրացել դէսլի վսեմ գաղափարների բողբոսաւազները, որոնք իւրաքանչիւր աշխարհի երկինքն են զարդարում, այլ միշտ լիջել է դէպի իրենց անձնականի խաւարը, շահը, սնափառութիւնը, Եսը:

Բաբէ, օգտուելի տկար ազգի հոգեկան այլադակութիւնից և բժիշկ ձևանալ որպէս զի ապաքինաբար դարմանի փոխարէն հիւծաթոյն

մատուցուի ինքնասպան ազգի կապտած, կարկամեալ շրթունքներուն, կարի վիրաւորական է, չարագործութիւն է, չարից չարագոյն:

Մեր Ազգային-եկեղեցական պատմութեան վերջին էջերը արատաւորուած են այդպիսի ինքնակոչ, անարժան դործիչներով, հայրապետներով «որքզանձին» ընծայեցուցին», որոնք իրենց անձով առաւել թանձրացուցին խաւարամած ժողովրդի միջան թանձրութիւնը:

Մեր իսկ օրերում, մեր աչքի առաջ, մեր լսելեաց հանդէպ եղան ու կան հպիսկոպոսներ, յետինք ի յետնոց, թանձրամիտք, խաւարասէրք, հնաւուրց ցնցոտիք հոգով, որոնք պատմութեան լոկ տգեղ օրինակների քաջալերութեամբ մտածում էին և գործում, մտածում են և գործում Հայոց Ազգի հոգիների առաջնորդը դառնալ, Լուսաւորչու Փահի վրայ բազմիլ:

Մէկը դրանից, մի «Հոյակապը» արժանաւորագոյն կաթողիկոսացու էր համարում ինքզինք, առարկելով թէ բոլոր հպիսկոպոսներից ամենէն առողջն է մարմնով «բօյով բուսաթով էլ սիրուն «Հոյակապ», ուստի լաւ կանի ազգը, որ իրեն ընտրէ: Մի ուրիշ «գատարկուղեղ» լսել էր, թէ Մակար կաթողիկոսն իւր ընտրութեան նախօրէքին մի նոր փառաւոր մուշտակ հագած՝ հայրապետաբար շրջելիս է եղել և... ընտրուել է կաթողիկոս: Ինքն էլ այդ զրոյցը շրջապատի

շողորթութներից լսելուց յետոյ մի թանկագին մուշտակ է կարել տալիս և դարնան տաք օրերին հագնելով Մակարանման է շրջում առաջնորդարանի բակում. իսկ շրջապատող շողորթները մեծամտութեամբ հիւանդի երազը շատ փայլուն գոյներով են մեկնում, հաւատացնելով թէ անպատճառ կաթողիկոս կլինի (մուշտակի շնորհիւ) մանաւանդ թէ Տաճկաստանի հայոց մի լրբագրում անունը տուել են:

Եւ այլն, և այլն, և այլն...

Ձէ, երբէք, մենք չենք կարող համաձայնիլ մեր բազմավաստակ մեծ հայրենասէրի և հրապարակախօսի հետ, թէ «Հայ եկեղեցական դասի ամեն բարձրաստիճան հոգեւորական թեկնածու է» (կաթողիկոսութեան):

Ո՛չ. անարժանի թեկնածութիւնը յանցանք է, առանց իւղի ունայն ու հանգած լապտերով հարսանեկան հանդէս գնալն յանցանք է, ինքնընծայացումն յանցանք է, ծայրայեղ անհամեստութիւն է և յանցանք:

Մեր պատմութեան մէջ կան փայլուն օրինակներ, ինչպէս և հռոմէական պատմութեան մէջ. ամենէն արժանաւոր կաթողիկոսացուներին հայ ազգը բռնութեամբ, աղաչանքով է հանել իւր համեստ աշխատանքից և Փահի վրայ բազմեցրել: Նրանք իրենց անմահ համեստութեամբ գործի մեծութեան առաջ այնքան փոքր

էին զգուժ իրենց, որ խուսափում էին պատասխանատուութիւնից Աստուծոյ և ազգի առաջ: Այդպէս են ընտրուել և, Լուսաւորիչ, և, Ներսէս Մեծ, և, Սահակ Պարթև և նման արժանաւորներ:

Երբ հայրենիքը վտանգի բերանու մէջ էր, գիտակից, հայրենասիրական փայլով շողջողուն Հոռմը իւր զինուորական կենդանի պանտէօնից չընտրեց զօրաց ընդհանուր հրամանատար, այլ Յինցինատոսին, որ իւր արտն էր վարում, երբ հրաւիրակները հայրենիքի հրաւէրը բերին նրան:

VI Իսկ զնոք յետ քաշուեցէր

Հեռու քեզանից, հայ ազգ, ինքնընծայ անարժան թեկնածուներ, հեռու այդ փծուն շարադրութիւնները Հոմերոսի Եղիականի կազմի մէջ:

Հայ եկեղեցականները՝ երիտասարդ թէ ծեր, որոնց վիճակուած է Հայրապետական ընտրութեանը պատգամաւոր լինել, պարտական կը մընան Աստուծոյ, Ազգի և յետնորդ սերնդի առաջ, պարտական՝ պատմութեան և մարդկութեան առաջ, եթէ որեւէ անձնական շահի, բարեաց, ասպարիզի համար քաշուին բողոքելուց անարժան թեկնածութեան դէմ: Երբ հրապարակի վրայ վխտում են անարժանները, անյայտութեան մէջ են մնում իրենց համեստ աշխատանքով զբա-

ղուած Յինցինատները, Խորենացիները և տուժողը Ազգն ու Եկեղեցին են լինում:

Չարիք են այդ ինքնընծայողները, որոնց մտմտութի դէմ պիտի մաքառէ հայ ազգը, անձնիւր հայր:

«Այն չարիքը, որ մի բթամիտն է պատճառում աշխարհին, իւրաքանչիւր բթամիտը, որ այնքան դաժան է, բեղմնաւոր իւր անվերջ հետեանքներով, որպիսին մերն է, ոչ մի թուանշանով արտայայտել կարելի չէ: Սրիկայ-խաբեբայ կօշկակարն ինքն ըստինքեան արդէն բաւական մեծ չարիք է. այդ բանը հաստատել կարող են կոծոծ (մաղօլ) կարողները և այն մարդիկ, որոնք միայն փափուկ հողաթափներ հագնելու են դատապարտուած: Հապա խաբեբայ քահանան, խաբեբայ քահանայապետը, խաբեբայ թագաւորը: Ինչո՞ւ բոլոր արդարամիտ քաղաքացիները խելագարեալ չեն յարձակուում զսպել նրան, որպէս կզսպէին նրանք հրգեհը: Անվիճելի է թէ ամեն մի արդարամիտ քաղաքացի առաջնորդուում է Աստուծոյ ցուցումներով, իւր հոգու ցուցումներով, աշխարհի բոլոր լուռ ու մունջ բարբառների ցուցումներով անել այն, ինչ որ իրենից է կախուած. այդպիսի խղճուկ բթամիտ խաբեբային և աշխարհին օգնութեան գալու, որ հիւժւում է նրա ձեռքին: Փութա, օգնիր նրան դոնէ այնքան, որ նա հեռացուի վասնզի ամեն

ինչ այնքան հինցած, այնքան չորցած, այնքան դիւրավառ է. իսկ նա հրդեհից աւելի աւերիչ է: Քշէ նրան գոնէ դէպի վար, խստիւ կաշկանդէ նրան կրակարանի, օճախի մէջ, այն ժամանակ նա: հրդեհ դառնալուց կղաղարի, նա խոհանոցի կրակի նման փոքր ի շատէ օգտակար կլինի: Հուրը ամենալաւ ծառան է. բայց և սրպիսի տէր: Յիրաւի այդ խղճուկ բթամիտն էլ որեւէ գործածութեան համար է ծնուած. բայց ինչո՞ւ դուք տիրական իշխանութեան հասցնելով նրան՝ ուզում էք հրդեհ դարձնել, որ թշուառութիւն է հօտի համար, դժբաղդութիւն՝ աշխարհի համար» (Կարէյլ):

Անձնիւր հայ մարդ, անձնիւր հոգևորական և աշխարհական, որի հոգին պատմութեան բթամիտների թէ արդի բթամիտների վարած աւերիչ չարիքով, լափող հրդեհով խանձուել է և փորձու. թեան հրոյ բովի մէջ իւր մարդկային սխալանքներն այրելով՝ ձոյլ ոսկի է դուրս եկել, պիտի մաքառէ անարժանների ինքնընծայ թեկնածութեան դէմ: Ժամանակ է որ իւր կենսական հիւթիցը քամնուած, բարոյապէս և մտաւորապէս խուլ դառած հայ-բենիքը ազատենք բթամիտների չարեաց հրդեհից:

Իսկ դուք յետ քաշուեցէք.

Դուք՝ որ քրիստոնէական համեստութեան սիրուն պատմուճանը ձեր վրայից վար նետելով՝ ըմբիշի յանդգնութեամբ կրկէս էք իջած բռնու-

թեամբ կամ ճարպիկութեամբ հայրապետական սրբազան գահը փախցնելու, դուք յետ քաշուեցէք:

Իդէալների տեսալներն էլ իրենց ճակատադրական սահմանն ունին. նրանք էլ հնանում են, նրանք էլ ընկնում, նրանք էլ մեռնում են: Մենք պատրաստ ենք զնահատել ձեր անցեալ ծառայութիւնը, ձեր իդէալները (եթէ ունեցել էք), որոնք մի ժամանակ թարմ էին: Այժմ նրանք հինցել են ձեզ հետ միասին. յանուն տառապեալ ազգի սիրուն, եթէ մի կաթիլ անապական սէր կայ ձեր սրտում, գրկեցէք ձեր ցնցոտի իդէալներն ու յետ քաշուեցէք: Դուք արդէն նմանում էք «հիւանդութիւնից ուռած ու փքուած այն մարմիններին, որ ապշութեան մէջ են ընկնում»: Դուք յետ քաշուեցէք:

Դուք՝ որ իմաստութիւն չէիք սիրում, ինչպէս որ չեն սիրում անմիտները, այլ ձեր ախորժակը, ձեր լեցուն բաժակը, դուք յետ քաշուեցէք:

Դուք՝ որ արդարներին հալածում էիք, անկիւններում մաշում նրանց մարմինը, ազնիւ գաղափարներով լի այդ մաքուր անօթը. դուք՝ որ Աստուծոյ հաւատով, ազգի սիրով, եկեղեցու փառքով բորբոքուն և ձեր դէմ ուղղուած լեզուները կտրեցիք, տիրոջ տաճարի մարդարէների ձայնը կոկորդի մէջ խեղդեցիք, մերթ ասպարիզից, մերթ կեանքից իսկ վանելով, հասել

է ձեր ժամը, դուք յետ քաշուեցէք:

Դուք՝ որ նախնեաց թողած անգին ժառանգութիւնը իւր անվթար վիճակովն ստացաք, բայց վատնեցիք, ապականեցիք, վարկաբեկ արիք եւ ձեր թշուառ յետնորդներին թողիք միայն բարոյական աղքատութիւն, գէշ սրինակ, գէշ դաստիարակութիւն, ժողովրդի արհամարհանք ու զայրոյթ, բաւական է. Աստուած սիրէք, յետ քաշուեցէք:

Դուք՝ որ թշուառ էիք համարում ձեզ, երբ չէիք կարենում ուտել եւ սրջանիկ, երբ չէիք կամենում աշխատել, դուք յետ քաշուեցէք:

Դուք՝ որ աննդուս էիք նախանձով, գործում ապիկարութեամբ, շնչում լոկ անափառութեան համար.

Դուք փոքրիկ անցորդներ, որ ճշմարիտ մեծութիւնները ոչ միայն տեսնել չէիք կամենում, այլ հալածում էիք.

Դուք՝ որ ձեր այցելուներին լոկ ձեր կերպասէ հանդերձներն ու զարդերն էիք ցոյց տալիս, իբրեւ ձեր միակ գանձը, միակ արժանիք, դուք յետ քաշուեցէք:

Դուք յետ քաշուեցէք, ձեր կենաց մօմը երկու ծայրիցն է վառուում, որ հանգչի: Դուք յետ քաշուեցէք:

Հասել է ժամանակը երբ անհատական փառք աստուած բանը անբարբառ լռութեան մէջ պիտի

թաղենք: Վերանորոգութեան ու վերակենդանութեան տապով տագնապող եկեղեցին ու ազգը նոր իդէալներ է ասպարէզ հանում իւր գործիչների, իւր սուրբ Հայրապետի համար. Աշխատանք, Լոյս, Սէր, ջերմ Հաւատ, Արիութիւն: «Բնութիւնը երջանիկ դափնիներ, յաղթական դափնէ պսակները միայն քաջարիների եւ հաւատարիմների համար է սահմանել»:

Հասել է ժամանակը, որ սահմանափակ, սընսապաշտութեան կերպարանք ընդունած պաղ Աստուածապաշտութիւնը ինչպէս եւ աւերիչ Անաստուածութիւնը «որից բղխում են այնքան բազմաթիւ թիւներ եւ ստեր, որոնցից ամեն մէկը մի թշուառութեան աղբիւր է, ընկնին, հոսին, աւազի տակ անցնեն անհետացող ջրերու նման:

Հասել է ժամանակը, որ կեղծ պահպանողականութիւնը, որ մարգարիտն ու ցնցոտին հաւասար գուրգուրանքով պահել է ուզում, ինչպէս եւ կեղծ ազատամտութիւնը, որ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ Անաստուածութիւն, քաշուին, հեռանան մեր կեանքից, մեր կենաց, մեր հոգիների դեկավարութիւնից:

Հասել է ժամանակը որ զգանք, ըմբոսներ թէ «հաւատը դէպի Անտեսանելին, Անճառելին, Աստուածայինն ամենուրեք է, ամեն բանի մէջ է, ինչոր տեսնում, գործում, կրում ենք. այդ հաւատն է ամեն տեսակ հաւատի էութիւնը»:

Հասել է ժամանակը, երբ գործիչներն ու Հայրապետը փոխանակ վայելքի կրօն դաւանելու, պիտի դաւանեն այն կրօնը որ «ՏանՆանքի կրօն է կոչուում, Յիսուսի կրօնը» «Բոլոր Աստուածների կեանքը ուրիշ ոչինչ է, եթէ ոչ վրասեմագոյն վիշտ, որպէս անվերջ աշխատանքի և անվերջ կռուի լարուած ձգտումն»:

Հայ ազգն ուզում է ստրկամտութիւնից ելնել, հերոսանալ, որ հերոս ծնանի. նա նոր իդէալներով է ցօղում հայրապետական գահը, որոնց շուրջը փշէ պսակ է բոլորած և հրաւիրում է արժանաւորագունին, հերոս աշխատաւորին այդ իդէալներն զգենալու, այդ փշէ պսակով զարգարուելու աշխատանքի և պատերազմի մէջ:

Եկ, Հայոց Ազգի բարեկամ, Ս. Հայրապետ, դաժան պատուհաններով խոհեմացած՝ Հայ Ազգի քաղցր հրաւերով ել համեստ առանձնութեանդ միջէն, եկ բազմելու Լուսաւորչի ս. Աթոռի վերայ, եկ աշխատանքի սուրբ ասպարէզ: «Բարեկամ, ոչ մի բարբառ և ոչ մի համբաւ յաւիտենական չէ, անմիտ է և սուտ, միայն բարեխղճութեամբ կատարած քո իսկական աշխատանքն է յաւիտենական, ինքն է Աշխարհի Ամենակարող Հիմնադիրն ու Ճարտարապետը: Պինդ գրկիր աշխատանքը և թող «Փառքն» ու մնացած բաները բարբանջեն, որքան ուզում են» (Կարկէյ):

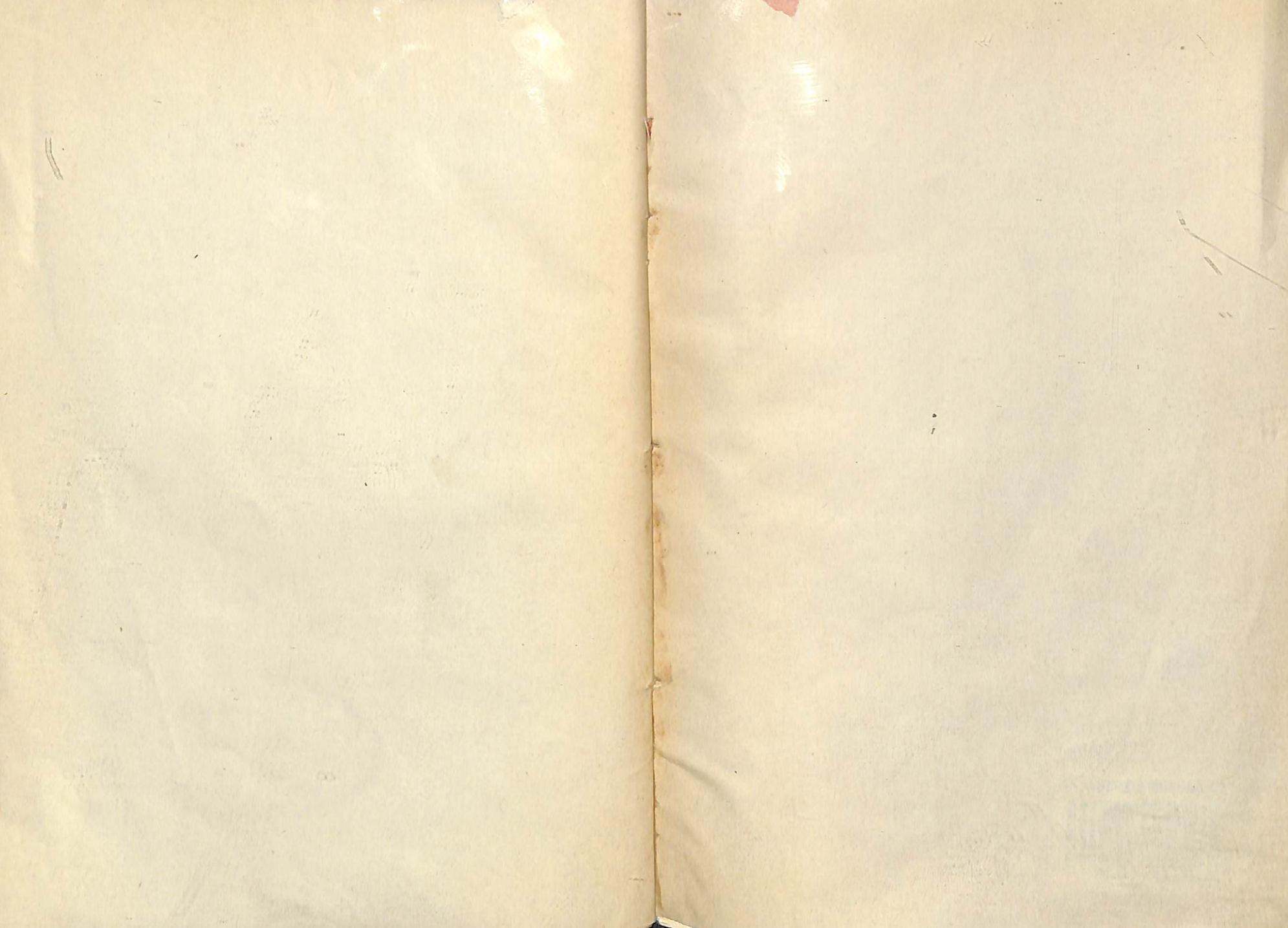
«Այնտեղ յաւիտենական Հանգստութեան

մէջ, ուր ամեն ինչ կատարելութիւն է, ձեզ տեսնում, ձեզ հաւատարիմներիդ վարձ են պատրաստում, աշխատեցէք յուսացէք», (Գեօթէ):

Իսկ Դուք Փառքի, Նախանձի և Անցաւորի գերիններ, Խաւարի բարեկամներ, Հայոց ազգին գէթ մի բարիք արէք. հանգիստ թողէք նրան, ձեր կաթուղիկոս դառնալու շշուշն առէք ու յետ քաշուեցէք Հայրապետական գահից:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0174174

